

Tímár Árpád

VITA FERENCZY ISTVÁN MÁTYÁS-EMLEKMŰ TERVÉRŐL

Nyáry Pál 1839 decemberében néhány nap leforgása alatt több napi- és hetilapban is közzétette *Felszólítás a honi szobrászat ügyében* című írását.¹ A felhívás két egymással összefüggő célt jelölt meg: munkalehetőséget kívánt teremteni a méltatlanul mellőzött jeles magyar szobrászművésznek, Ferenczy Istvánnak, és szorgalmazta, hogy közadakozásból maradandó emléket állítsanak a nemzeti múlt nagy alakjainak, elsőként Mátyás királynak. Bejelentette továbbá, hogy a célok előmozdítása érdekében egyesületet hoznak létre.

A felszólítás nyomán igen élénk és terjedelmes, évekig tartó vita kerekedett. Ez a vita kortörténeti dokumentumként is rendkívül tanulságos, hiszen számos esztétikai, művészetpolitikai és közéleti kérdést vetett fel, s ma is igen gazdag példatárát kínálja azoknak a gondolatoknak és megválaszolandó kérdéseknek, amelyek a korszakban élőkét elsősorban foglalkoztatták. Igen érdekes szempontok, ötletek, javaslatok vetődtek fel természetesen a konkrét szobortervvel kapcsolatban is. Túlzás nélkül állítható, a polémia során a Mátyás-szobor ügyének szinte minden lehetséges apró részlete, mozzanata kérdésessé, vitatottá vált. Vitatták, hogy szabad-e összekötni Ferenczy egzisztenciális gondjait és a nemzeti múlt ápolását, vitatták, hogy Mátyásnak kell-e emléket állítani vagy valaki másnak, felvetették, hogy vajon költséges szobrot kell-e emelni, nem lenne-e méltóbb a megemlékezésnek valamilyen más formája; vitatták, hogy márványból vagy ércből készítsék-e a szobrot, hogy római tógában vagy „keleties” magyar ruhában kell ábrázolni Mátyást, hogy Ferenczyt bízzák-e meg, vagy valamelyik világnagyságot, hogy egyáltalán közvetlen megbízással vagy nyílt pályázat alapján kell-e dönteni a kivitelezőről, hogy hol állítsák föl a művet, a Várban, a Gellért helyen vagy a Piac téren, sőt még azt is vitatták, szabad-e a befizetési összeg alsó határát egy forintban megszabni.

A vita elindítója, Nyáry Pál kiáltvány jellegű, retorikusan felépített felszólítása is mélyen benne gyökerezik a reformkor gondolatvilágában, szemlélete, értékrendje, érvelési módja, logikája, a probléma megközelítése magán viseli a kor jellegzetes vonásait. A művészet szükségességének és a művészetpártolás kötelességének igazolásához úgy jut el, hogy a korszak általános nagy céljaiból indul ki: „Nagy a kor, mellyben élünk, a haladás s emberi benszülött erők kifejlési kora. Nagy a feladás, melly előttünk áll: beérni Európa annyira haladt s folyvást haladó nagy nemzeteit; megfutni azon térközt, melly köztök, s köztünk, a csak nem négyszázad óta hátramaradtak közt létezik, s mellyen innen az enyészet, túl egy nagy nemzet remény-teljes jövődjé vár reánk.” Itt is felbukkan – mint a reformkorban oly gyakran – az az először Zrínyi Miklós által megfogalmazott gondolat, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak: „A magyar kebel szint olly hő, szint olly fogékony minden jóra, nagyra és szépre, mint akármely más nemzetbeli; ... egy leendő nagy nemzet minden alkotó részeivel bírnk...” Ez a buzdítás nem indokolatlan, hiszen a képzőművészet hátramaradottságát sokan sokáig nem a körülmények szűkösségével, hanem a magyarság tehetségtelenségével, képzőművészetre való alkalmatlanságával magyarázták.²

A helyzet és a feladat felismeréséből vezeti le a felhívás a kortársak felelősségét: „... az újjászületés rég vártt időszaka bekövetkezett. Egy helyt maradnunk többé nem lehet. A gondolat, hogy tetté váljék, csak figyelmeztetésre, tárgy- és út-kimutatásra van szükség. Ki hiányt lát, pótolni valót, s halgat, nemzete ellen vét.” Ilyen hiányt pótló tettnek érezték a nemzeti művészet megteremtését, ezért hozták létre a honi szobrászatot támogató társaságot: „... bünt követnénk el, ha polgártársinkat nem figyelmeztetnénk: Egyetlen szobrászunk, a nagy Thorwaldsen s még nagyobb Canova tanítványa, a nemzeti muzeumban álló »Pásztor leány«, az esztergomi fő templomban lévő »István mátyr«, a Kisfaludy Károly emléke s több jeles szobrásművek készítője... Ferenczy István, majd két év óta munka nélkül...” A felelősség indoklásául, az akció fontosságának hangsúlyozása érdekében persze némiképp eltúlozták Ferenczy egyedüli voltát: „Művészt nem minden idő szül... jaj azon nemzetnek, mely azt becsülni nem képes!” – figyelmeztet a felhívás.

Az is nagyon jellemző, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak – nem függetlenül persze Ferenczy erre irányuló korábbi erőfeszítéseitől – a hazai nyersanyagnak, a magyar márványnak. Foglalkoztatásának egyik fő érve, hogy Ferenczy „leírhatatlan fáradtsággal keresett s feltalált márvány bányája használatlan hever!” – „Mit kell tehát tennünk?” – teszi fel a szónoki kérdést a felhívás, majd így válaszol: „adjunk a művésznek művészhez illő nagyszerű munkát. E végre, mi alólrítottak társasággá alakulván... azon nagy férfiaknak, kik honunk év könyveiben vezér csillagokként tűnnek elő, a haza szebb létre juttatásában szerzett érdemeikért tartozó hálánkat azzal nyilvánítani: miszerint neveik örökítéseül tiszteletökre Ferenczy István által hazai fehér márványból készítendő nagyszerű emlékek emelését hozzuk indítványba, nem csak, hanem azok közül ezúttal elsőnek már ki is tűztük Hunyadi Mátyást, kit mint királyt, mint hadvezért, mint embert, mint tudományok s szépmesterségek barátját, kegyelőjét egyaránt nagynak, a haza s emberiség jóltevőjének ismerünk.”

Nyáry Pál felszólítása azt is bejelentette, hogy az alapítók, a felhívást aláírók „ideigleni választottsággá alakultak”, hogy a szükséges pénzt közadakozással, ívek zétküldése útján gyűjtik össze, „az aláírási summát” pedig egytől ötven pengő forintig szabják meg. Kitűzték 1840. január 12-re a társaság alakuló nagygyűlését, ahol is sor kerül majd a végleges vezetőség megválasztására, a szoborterv bemutatására, a művésszel való szerződés-kötésre, az emlékmű helyének kijelölésére, melynek véleményük szerint „közhelyen” kell lennie.

Az első reagálás már 1839. december 23-án napvilágot látott egy pozsonyi hírlapban, a *Hírmőkben*.³ *Csató Pál* rendszeres sajtószemléje során megemlíti, hogy „a Társalkodóban valamint minden egyéb pesti hírlapokban egy új»honi szobrászati« egyesületről veszünk értesülést.” E lap még egyetértőleg hangsúlyozza a kitűzött célokat, bár halvány kétkedés is megfogalmazódik a művészi színvonal tekintetében: „Adja az ég, hogy az aláírás útján tervezett emlékek a művészet tekintetében is megfeleljenek a nemzet méltóságának s a vállalkozó egyesület magas és megtisztult ízlésének. De ha ez nem egészen sikerülne is, már maga ama legközelebbi két fő cél t.i. Ferenczy teremének munkával ellátása s az általa feltalált márványbánya folytonos használata megérdemlik az országos pártolást.”

A *Honművész* 1840. január 2-i számában *Mátray Gábor*, a lap szerkesztő-kiadója csupán arra szorítkozott, hogy tisztelettel felszólítsa a nagyérdemű olvasókat, adakozzanak a szobor javára, s büszkén hivatkozott arra, hogy „több ízben volt már sze-

rencséje hasonló nemzeti s jótékony célokra megnyerni t. olvasói bizodalját.”⁴ De hamarosan – már a közgyűlést megelőző napon, január 11-én – megjelent az első polemikus írás is, a *Társalkodóban*, *Hábor* aláírással.⁵ A szerző azzal egyetértett ugyan, hogy Mátyásnak emléket kell állítani „az agg Gelléltre; mit ha csak távulról megpillantand az Árpád-sarj: magasra ragadtassék lelke, s azonnal valamennyije dicsőült emberiség-, haza- s jogbajnoknak üssön fel”, de két „merőben különválasztandó” tárgynak tekintette azt, hogy Ferenczyt munkához juttassák, s hogy a nagy királynak szobrot emeljenek. Hozzászolt a megvalósítandó mű anyagának kérdéséhez is: a „törékeny fejér márvány” helyett a „századokkal dacoló érc”-et ajánlotta, „legyen collossalis, a nagy férfit legdicsőbb emberi s reformatori szellemében tüntető bronzszobor, Európa legelső művésze által készítendő.” Éppen ezért nyílt, nemzetközi pályázat kiírását szorgalmazta – a Lánchíd-pályázat példájára hivatkozva –, amelyen természetesen Ferenczy is részt vehetne. Sőt azt is javasolta, hogy a nagyközönséget is vonják be a bírálatba. A befutott terveket a pesti választmány „kő vagy rézre lenyomatván, heti lapok útján szétküldőzné a nemzethez; s miután az is véleményét közlé irántok: csak s igazán csak akkor köttetnék szerződés a választott művésszel.” Ez a javaslat csupán annyiban valósult meg, hogy nyilvános pályázat híján az egyetlen terv, Ferenczy rajza valóban megjelent a lapokban, s a metszet egy-egy példányát az aláírási ívekkel együtt szétküldték szerzte az ország legtávolabbi pontjaira is.

Figyelemre méltó, hogy a szerző felvetette az emlékmű, az emlékállítás egyik legfontosabb elvi kérdését is, azt ugyanis, hogy a szobor emelésének valójában csak akkor van értelme, csak akkor tölti be rendeltetését, ha a mű része lesz valamiféle szertartásnak, kultusznak. Ezt a szobor elhelyezésére vonatkozó javaslata részeként fejtette ki: „Véleményem szerint e nagyszerű emléket a dicső király valamely kedves és emlékezetes helyére kellene állítani... valamely ünnepélyes, megszentelt pontra, teszem Buda fölé... hogy a hálás utók a kísétálási szabad és fris lég által kiemelkedve a halandó élet kisszerűségéből, itt egész föntségében érezhesse a nagy s üdvös benyomást, mit egy nagy művész megdicsőítette emberiségbajnok emléke ébreszthet. Higyétek el, e fönstéges érzelmeket soha sem keltheté föl ez, piac vagy köztérre állítva; mert itt az emberek házi súlya mindennapi gondolatokkal sűrögnek, s nem lehetnek fönstébb érzelmekre hangolva.”

Jellemzőnek tarthatjuk ezt az első vitacikket abból a szempontból is, hogy a szerző az emlékműállítást mennyire nem művészeti, nem esztétikai kérdésnek tekintette. A kor uralkodó felfogásának megfelelően a szobor – és általában a művészet – feladata, funkciója elsődlegesen a nemzeti öntudat megteremtése, a nemzeti önbecsülés fokozása, az erkölcsök jobbítása. A végső cél, hogy a honpolgárok „emberiség-, haza- s jogbajnokká” váljanak.

Január 15-én már újabb hozzászólás jelent meg a *Társalkodóban*.⁶ *Szalay Antal* – az önkritikát sem mellőzve – megjegyezte: „a magyar meg nem állja – ha a dolog még olly szent, szeplőtlen, hasznos s illő legyen is – hogy bele ne szóljon, és mi több: akkor is, midőn senki sem kérdi.” Ez az észrevétel némiképp előrevetíti az egész vita jellegét; a sajtópolémia során valóban mindenbe belekötöttek, minden lehetséges álláspont – és mindennek az ellenkezője is – képviselőre, pártfogóra talált, mindenki szenvedélyesen küzdött – sőt többnyire megpróbált érvelni is – a maga igaza mellett. Szalay is méltatlannak tartotta a két ügy összekapcsolását: „ha megtudják szomszédaink: Mátyásnak azért adunk életet, hogy Ferenczy éljen, ez, ha nézeteim nem csal-

nak, nem nagy dicséretére válik oly nemzetnek, melynek dús jövedelmekkel tetéztet, adónélküli gazdag tagjai számosak, oly számosak, hogy akár 24 Ferenczyt is méltókép jutalmazhatnának!” Szintén vitatta a szobor anyagát: „Mit király vagy nemzet tesz, legyen királyi s meglepő, s ha szabad helyen állítatik, legyen érc!” Ebben az írásban fogalmazódott meg először, hogy Mátyás király nagyságához, dicsőségéhez a lovasszobor lenne igazán méltó: „Azon emlék, melyet a magyar nemzet nagy királyának állít ... kisebbszerű ne legyen György londoni, József bécsi, s mely ezeket felülmúlja – a még múlt nyáron Münchenben-létekor készült – Maximilian lovaszobrainál!” Szalay felvetette azt is, hogy lehetnek olyanok, akiknek kifogásuk van Mátyás személye ellen: „...többen fognak találkozni: kik nem Mátyást akarják először koszorúzni”, hiszen felróható neki, hogy „a nemesi szabadság elnyomásával – minden nemzeti haszon nélkül – legszigorúbb adóztatója népének; ki nemzeti nyelvünknek, a classica literatura pártfogása által leghatalmasb – tán nem akarva – ellensége.” Ő maga azonban végül is úgy döntött, hogy „mind ez kevés árnyék Mátyás sok valóságához, s méltó az előszöri megtiszteltetésre!” De emlékét, bronz lovasszobrát ne Ferenczy készítse. Ferenczy faragjon márványszobrokat, „egy nemzeti dicsőségünkhöz illő Pantheon” számára, Mátyást, és másokat is, Hunyadi Jánost, Árpádot, Szent Lászlót, Nagy Lajost.

A honi szobrászat pártolására alakult társaság alakuló nagygyűléséről *Nyáry Pál* számolt be január 30-án a *Honművész* hasábjain: „...a jelen volt 58 részvényes tag titkos szavazattal elnökké Fáy Andrást, pénztárnokká Ilkey Sándor táblabíró, jegyzővé Nyáry Pál pestmegyei főjegyzőt” választotta. Az „igazgató választottság” megszavazását, a szobor helyének és alakjának eldöntését a március 15-re tervezett következő nagygyűlésre halasztották, s egyben nyilvános vitát is kezdeményeztek: „a társaság ezennel felszólít mindenkit, kit e szóba hozott tárgy érdekel, hogy a felállítandó emlékszobornak mind helye mind alakja iránt tekintetbe veendő véleményét a társaság elnökéhez írásban megküldeni sziveskednék.”⁷

Az első válaszcikk Hábor írására február 8-án jelent meg a *Társalkodóban*.⁸ *Várad* *Károly* a társaság első kiáltványában megfogalmazott eredeti szándékot védte: „Honfitársaink nagy hibája az, hogy egy lelkesüléssel kitűzött célt vagy mellékes, vagy újabb célokkal kötnek többnyire együvé ... Igenis Hábor úr, egy művészre, az egyetlen egy honi szobrászra kell azt bízunk ... Ferenczytől a nagy Király a művészet nagy barátja szobrának készítését megtagadni annyi volna, mint egész Európa hallatára kiabiálnunk, hogy a magyar szobrász ... egy dicső szobor felállítására elégtelen, s hogy a Magyaroknak, európaszerte híres szobrásza mellett külföldre szorulnia kell.” Várad tehát – a nemzeti büszkeségre, önértetre hivatkozva – elvetette a nyílt pályázat gondolatát, megriadt attól, hogy esetleg külföldi művész kaphatja meg a megbízást. Azt is helyénvalónak tartotta, hogy márványból legyen a szobor. Itt sem esztétikai érvekről van persze szó. Úgy gondolta, ha Ferenczy a márványfaragáshoz ért, akkor jobb, ha ő csinál márványszobrot, mint egy bronzhoz értő idegen bronzemléket: „nem inkább dicsőíttetik é annyira kedvelt nemzete valahára előállt lelkes szobrászatul ... mint egy idegen, hideg érdekből dolgozó mester keze által?” A márvány anyagának sérülékenységre való utalást sem tartotta megalapozott ellenvetésnek: „Arról pedig, hogy a mesterileg alkotandó márványszobor orr vagy fül nélkül maradand, úgy hiszem nincs mit tartanunk, mert szent lesz azon hely, hol a nagy királynak, a nép emberének emléke állni fog, s búcsúra megyen oda minden romlatlan szív, hogy midőn Mátyás nagyságát

bámulandja, attól ne mulékony lángot kapjon, hanem általa minden nagyra s nemesre buzdítassék!” Érvelésének naivitása természetesen nyilvánvaló: egy köztéren álló szobor épségét nem lehet csupán a romlatlan szívek bámulatára alapozni. Az idézett gondolatmenetben azonban nem is ez az igazán érdekes, hanem az, hogy Váradi Károly számára is magától értetődő, hogy az emlékmű valamilyen kultusz tárgya, valamilyen ünnepélyes eseménysor része lenne, amely az emberek jobbítását, nemesebbé tételét szolgálja.

Bekapcsolódott a vitába a korszak legtermékenyebb művészeti írója *Novák Dániel* is. Február 8-án a *Hasznos Mulatságok* c. lapban egy Ferenc császár emlékére állított szobormű kapcsán tért ki a Mátyás emlék ügyére.⁹ Megelégedéssel nyugtázta, hogy a közvélemény végre felismeri a képzőművészet szerepét, jelentőségét: „Átlátván végre néhány lelkes fia a Hazának, hogy a képzőművészetek az ország becsületére s dicsőségére szolgálnak, s hogy műremekek megszemlélése által a nép ízlése javul, valamint is, hogy az irántok eddigi idegenkedés ekkép lassankint megszűnik; azon nemes fogásra, s józan gondolatra jövének, miszerint egykori nagy királyunknak, egyikén Pest s Buda díszesb terei között, fenmaradandó emléket emeljenek, s mely műhez aztán egy honi szobrász dolgozza a tervet, ki már külföldön mulatásakor, elég ügyességet szerze magának a képzőművészetek ez egyik ágazatában.” A szándék üdvözlése mellett Novák több megfontolandó gyakorlati javaslatot is előterjesztett. Megjegyzendő, hogy az ő írásaiban találkozunk először szűkebb értelemben vett művészeti kérdésekkel. „Az efféle feladáshoz képest sokféle terv-javallat juthat szónyegre, s a módokhoz képest, a készítendő szobor álló, vagy lóra ültetett lehet, márványból vagy ércből közönséges piedestálra, vagy pedig díszes oszlopra helyezve. Hogy a márvány, a szabad ég alatt az idő viszontagsággal nem dacolhat, bizonyítják tetteleg a schönbruni, s talapokra állított fehér márvány szobrok, a mellyeket most már deszkaházakkal óvnak; s ez oka, hogy nagyvárosokban felállított e nemű emlékek, egyáltalán ércből öntvék. A piedestál, avagy a talap, természetesen gránitkőből faragtassék ki, s ha talán magas oszlop emeltetnék, mellynél az oszlopszárat domború allegóriai művek, alakok, környezik, az jó s kemény terméskőből állhat.” Novák számára a szobor anyaga a figura jellegének és rendeltetési helyének függvénye, ő nyilván nem tulajdonított döntő jelentőséget annak, hogy a szobor vagy a talapzat anyaga „magyar”-e vagy sem. Szakmai felkészültségét, hozzáértését az is bizonyítja, hogy ő volt az egyetlen, aki a vita során megfogalmazta azt az igen fontos szempontot, hogy a szobor tervezésekor előre kell tisztázni, hová, milyen térre, pontosabban milyen térbe fog kerülni a felállítandó emlék. „Egészen más valami azon tér terjedtségéhez, s az azt környező, jobbadán magas építményekhez illesztve egy olyan emlék javaslattal kiállani, hogy az minden műértő helyben hagyását megnyerje, s hogy az tehát, se igen kicsinynek, se igen nagy-nak ne látszassék, s itt már a perspectiv tudomány alapos értése szükséges feltétel, melly nélkül, mikép egy historiai festvény, úgy ez is elveszti minden becsét. Az volna tehát tanácsom: ha csakugyan a Haza lelkes fiai, Pest s Buda díszesb téerein, emléket akarnak felállítatni, szemeljék ki előbb azon tért, hová az emlékeknek kell jönnie, melly térről aztán rendes helyzeti tervet szerezvén meg, a kiosztandó példányok szükséges száma köre lenyomatván, s a perspectivrajz mutatván a tért környező épületeket, concursus útján szólíttassanak fel művészek, hogy e célra műterveket készítsenek, s a kiszabott időre beküldjék dolgozatikat, a mellyek aztán a bécsi cs. kir. képző művészeti akadémiának küldessenek fel bírálatul, hiányozván magyar Hazánkban olyas

hatóság egyáltalán, mely illyes nagyszerű munkákat megítélni képes.” Novák is szükségesnek tartotta tehát a nyílt pályázatot, a bírálatot pedig szakértőkre kívánta bízni.

A vita következő állomásaként *Literáti Nemes Sámuel* fejtette ki véleményét 1840. március 4-én a *Honművészen*.¹⁰ A többszereplős beszélgetés formájában megírt cikkben a résztvevők véleménye megoszlik arról, hogy „Mátyás király emléke hova illenék legjobban?” Van aki a Sándor palota elé képzeletben a budai Várhegyre, van aki a Gellért hegy sziklájára, más pedig a piactérre. De képviselnek olyan véleményt is, hogy nem Mátyásnak kellene először szobrot állítani: „Bizony barátim, én több oknál fogva óhajtánám, hogy előbb Hunyadi Jánosnak, s azután emelnének fíjának emléket.” Literáti is hozzászólt a szobor anyagának kérdéséhez, szerinte az ércszobrot fenyegetik jobban a történelem viharai, ő csak a velencei Szent Márk templom bronz lovait ismeri a régebbi időkben fennmaradtak közül, míg márványszoborra számos példa van, még a magyar középkorból is. Azt is érveként említi a bronzszobor ellen, hogy a patina idővel elrontja a figura finomabb vonásait.

Új síkra terelte a vitát *Kövy László* a *Társalkodó* március 18-i számában megjelent írásával. Álláspontja summáját már a cím is jelezte: Mátyás és Kölcsey emlékit ne szoborral örökítsük.¹¹ Érvelésében fontos szerepet kapott a történelmi tapasztalat: „Csodálkozhatni Európán, hogy annyi század romjain állva, annyi nagy férfinak emelt szobrok ledőlte után is, naponta mindinkább siet munkát nyújtani az enyészet semmitő kezének.” Az emlékezésnek, a megbecsülésnek Kövy szerint nem az emlékműállítás a leghatékonyabb formája: „Vagy azt hisszük talán, hogy csupán szobrokkal örökíthetnünk nagyjainkat... vagy Washington sírja felett a zöld fa árnya nem enyhítőbb, nem fényesebb, mint a Vendome-tér ötven lábnyi magas érc tömege? legyen az emlék bármi, csak a nép elismerje érdemed, s tudja az utód, ki volt azon férfi, kit előde emlékre méltatott.” Szerencsés megoldásnak, követendő példának tartja Kövy a Kisfaludy emlék sorsát. Ott ugyanis az összegyűlt pénznek csupán az egyik részét költötték szoborra, a többitől pályadíjat alapítottak s ez Kövy szerint sokkal nagyobb hatást gyakorol, sokkal hasznosabb, mint az emlékmű. Hasonló megoldást javasol Mátyás emlékének megörökítésére is: „Legyen szobrunk egyszerű mellkép, mint Csokonaié Debrecenben, a többit fordítsuk üdvesb célokra... Fogjuk fel minden nagy honfi szellemét, értsük meg mi volt éltiben lelkének magasb vágya ... Mátyás célját a tudományok terjesztésiben fogjuk fel ... Hasson tehát a népre, kezdje meg a nép-nevelésen, tegyen jutalmakat kézi-könyvekre, nevelési tervekre, legjobb tanítási módok felfödözésére stb.” A költséges szoborállítás elleni érveként felsorakoztatja Kövy az ország szegénységét is: „Higyük el, nem nekünk való a drága emlék... ha emléink az eget vernék is, mit ér, ha alatta a nyomor s inség könnyeket hullat?” A későbbiek során ez az érv is nagy szerepet kap még. De egy nagyon érdekes esztétikai ellenérv is megfogalmazódik Kövynél. Észreveszi ugyanis azt, hogy az emlékmű, a szobor valójában nem azt a hatást kelti, amelyet szánnak, illetve tulajdonítanak neki. A mű újdonságát, kezdeti figyelemfelkeltő erejét idővel elveszíti, a köznapi élet forgatagának közömbös tárgyává válik. „Míg új lesz, bámulni fogja a néptömeg, mint léckirályt béka-alattvalóji...” Akik közelében élnek, „azok minden időn láthatva, annyira megszokják, hogy majd semmi új, semmi magasb érzelm sem szállja meg egykor tán fendobogó szívöket.”

Március 15-én megtartotta második nagygyűlését a honi szobrászat pártolására alakult társaság. A történekről a sajtó csak igen röviden számolt be: „Az ügy részei

s részleteiről tartott hosszú vita után Ferenczy szobrász költségterve (százezer pengő forint – noha mindeddig csak mintegy 3400 ezüst ft-ra terjed a bejelentett pénzmenyiség) és tervrajza, melly szerint az emléki talapot kőből szándék létrehozni a talap fölibe pedig Mátyás királyt láhátán ércből – úgy fogadtatott el, hogy e rajzok réznyomatban terjesztessenek a közönség elibe, hogy ... célszerű észrevételeiket közölhessék az alkotandó mű iránt.”¹² A gyűlés jegyzőkönyve, s benne Ferenczy részletes előterjesztése csak jóval később, júniusban jelent meg, a „társaság munkálatai I-ső közleménye”-ként.¹³ A jegyzőkönyvből egyébként megtudható, hogy három levélformában elküldött hozzászólást is felolvastak: gróf Bethlen Lajos, Cserei Farkas és Tatay János írását, akik javasolták, hogy a tervet kőrajzban küldjék szét az aláírású ívek mellett, a szobor elhelyezésére pedig a királyi palota udvarát, ill. a Szent György teret ajánlották. Ezután hallgatták meg Ferenczy tervezetét, majd titkos szavazással megválasztották a társaság választmányát, melynek tagja lett többek között Jósika Miklós, Schedius Lajos, Vörösmarty és Trefort is.

A gyűlésen történetekre reagált az a névtelenül megjelent cikk is, amely a *Társalkodó* április 15-i számában olvasható.¹⁴ Az írás felidézi az összejövetel hangulatát, s elítélőleg említi, hogy a józan, tárgyilagos vélemények igencsak háttérbe szorultak a vita során: „együtt bámultunk el, hogy a megpendített legjózanabb ítéletet, a világos igazságot, szóval legalább egy kettőn kívül több alig pártolta.” A gyűlés végső határozata egyáltalán nem győzte meg a cikk íróját. Talán a tervezett költség nagysága – mely körülbelül tízszerese volt a korábbi Kisfaludy emlék költségeinek –, talán a bemutatott terv nem eléggé meggyőző volta okozta, de ez az írás minden korábbinál élesebben támadta Ferenczy személyét, tehetségét, felkészültségét, a feladatra való alkalmasságát is kétségbe vonta. Itt került be a vita érvkészletébe az a történet, mely szerint „Thorwaldsen a szobrászat nagy mestere azt mondá ... mintegy 10-12 év előtt ... Ferenczy igen jeles kőfaragó, s lábujak készítésénél különös ügyességgel bír.” Bár a cikk írója forrását nem jelölte meg, s így a történet hitelessége nem ellenőrizhető, mégis, azok, aki Ferenczy tekintélyét, rangját kívánták megtépnézni, a továbbiakban vitathatatlan tényként kezelték a Thorwaldsennek tulajdonított értékítéletet. A cikk névtelen szerzőjének a véleménye is lesújtó: kétségbe vonja, hogy „Ferenczy máris szobrász lenne valódi művészeti értelemben, vagy pedig csak föltéve is várni lehetne, hogy valaha nagy művész lesz belőle...” Éppen ezért ő is szükségesnek tartja, hogy különválassák Ferenczy támogatását és a honi szobrászat ügyét: „más a művészetet, s egészen más az egyes személyt segíteni. Az igen lelkesen egyesült, minden tiszteleltre valóban méltó társaságot balutakra vezette a nagyon forró honszeretet...” „a társasághoz addig legalább nem járlok, míg azt nem tapasztalom, hogy céljában a szobrászat honosítása, nem pedig valami egyes embernek olly úton felségelése, hol a feladásnak meg nem felelhet; holott tehetségihez mérséklett pályán hasznát vevén, a hazának valódi áldását szerezhetné meg.” A vita egészére jellemző, hogy Ferenczy legkritikusabb ellenfelei is elismernek valamennyit érdemeiből, s megpróbálnak segíteni egzisztenciális gondjain, más munkalehetőséget vagy hivatalt javasolva számára. „Ne hidd barátom, hogy én Ferenczynek igaz értékét lealacsonyítani akarnám, van annak érdeme, de ki rézmetszetit, ... sz. István szobrát és ki Mátyás király emlékének rajzát minden részrehajlás nélkül látta és vizsgálta, az ha csak félig meddig ért a dologhoz, nemzeti ily nagy szobrot reá nem fog bízni. Ferenczynek érdemei egy igen szép körben forognak, s abban azokat tisztelni kell. Ki annak mell-

szobrait láta, az nem tagadhatja, hogy ő, ha némi serkentése jutna, e részben sokat és szépet vihetne végbe.” A társaság „segítse Ferenczyt annyira, hogy ez egy szobrász műhelyt állíthasson fel, melyben ő és Uhrl, egy igen derék, most Pesten kőfaragосko-dó szobrász tanítanak azon ifjúságot, mely erre némi hivatást érezne magában.”

A névtelen cikkel egy napon, április 15-én, de a *Hasznos Mulatságok* című lapban jelent meg *Gasparich Kilit* hozzászólása.¹⁵ Ő lényegében Kövy álláspontjához csatlakozott, hivatkozott is rá, s ezt jelzi az írás címe is: Mátyásnak legyen, de ne szobor-emléke. Ő is a szobrok múlandóságával érvel: „Ki biztosít bennünket örökös békéről?” Az ércszobrot beolvasztják, fegyvert csinálnak belőle, a márványt összetörik. De előkerül ellenérvként az ország szegénysége, elmaradottsága is. „Minden nemzet lassan emelkedik erőre, hatalomra, s gazdagságra... mi sem erősök, sem hatalmasok, annál kevésbé gazdagok vagyunk... Mi kicsinyek vagyunk még más nemzetek mellett, ne tegyük még most azt, mit ők mint nagyok is ritkán tesznek.” A szegénységből, az anyagi javak szűkösségéből e logika szerint a feladatok rangsorolása következik, olyan fontossági sorrend, amelyben természetesen az emlékállítás sokminden megelőzi, Gasparich szerint akár a lelencház, akár más szegényeket istápoló intézmény létrehozása: „szoborral soha addig össze nem békítenek, míg minden szobor fölötti szükségünk meg nem lesz... az árán, sokkal hasznosbat s a nemzeti jólét előmozdítására hatóbb dolgot lehetne véghez vinni... szeretném, ha a nemzet minden osztálya szólíttatnék föl egy nagyszerű »nemzeti intézet« építtetésére, mellyben minden, de különösen az alrendi nemzeti tagok neveltetnének; vagy egy olly intézet, mellyben a nemzet szegényei, szerencsétlenei, sors üldözöttjei menedék helyet lellessenek, vagy száz intézet építtetésére, mert százra van szükségünk előbb, mint egy szoborra, és ezen »intézetet« Mátyásnak kereszteljük.” Megjegyzendő, hogy a feladatoknak ilyenfajta rangsorolása a későbbiekben Széchenyi István érvelésében is nagy szerepet kap majd. Ugyancsak Széchenyi vitáirátának, A kelet népének központi problémájára utal az ész és érzelem, a racionális gondolkodás és a lelkesedés szembeállítása: „A fölhevülés első pillanatiban sokszor szépnek s helyesnek találja a szívömlengéseket az ész, de aztán ha ítélőszéke előtt megszüri a helyest a helytelentől, látja milly különbség van a között mit a hazafiúi szív maga, s mit ésszel társultan terveze s akara.” Gasparich sem feledkezik meg azonban teljesen Ferenczyről: „Nem akarom megfosztani kenyerétől Ferenczyt, mert meglehet nem könnyen lesz ismét Ferenczynek; akarom, remekeit bámulja az utókor, akarom tisztelje benne a magyar Praxitelest, de más úton: most épül a nagyszerű nemzeti múzeum, faragja nagyjainkat mellkép alakokban, s ott mintegy Pantheonban álljanak... E mellképeikkel ellátott Pantheonba járathatjuk aztán gyermekeinket mintegy iskolába, hol a magyar derékek s valódi nemes nagyok képeiről olvashatják s megtanulhatják, mint kell élni, hogy a jó s nemes lelkű hazafit tiszteljék emberben az utódok!” Gasparichnál is él tehát még a kultuszhely igénye, s funkciója is a nevelés, a jobbítás.

Alig két hét elteltével *Gasparich* újabb cikkel szólta bele a vitába.¹⁶ Nyílt levelének fő mondandója ekkor azonban nem a szobor vagy Ferenczy ügyére irányult, hanem magára a vitára, a vita stílusára, etikájára. „Hány kebel, annyi érzés; hány fő, annyi ítélet, gondolkodás s meggyőződés, igen-ám barátom! De ezt úgy el kell mindenünknek egymásban túrni, mint túretni szeretünk, ha mások velünk meg nem egyeznek... hát miért sürgetitek a szólás-szabadságot? azért, hogy ti mindent mondhattok — még nem helyest, igazat, s kivihetlent is, s mások csak nyögjenek szavaitok alatt?” A vita

tanulságai tehát már a benne résztvevők számára is túlnőttek a szobor vagy nem szobor, Ferenczy vagy nem Ferenczy konkrét kérdésein, s alkalmasak voltak arra, hogy a modern közéleti vita játékszabályait, a kölcsönös tolerancia, a véleménypluralitás, a szólásszabadság alapelveit tisztázzák. Az általános elveken túl Gasparich persze hozzászólt a vita gyakorlati részéhez is. Kiegészítette a „Mátyás intézet”-re tett javaslatát: „az »intézetek« közé gondolhattad volna a »szobrászati academiát« ... a szobrászati academia, ha már pártolni akarjuk a művészetet, előbb szükséges, mint a szobor ...” Azt is szóvá tette, hogy „Ferenczy egy művéért százezret akarunk adni, s Szentpétery remekét nem tudtuk megbecsülni, azt olcsó árért kiengedtük vinni!” Ez a megjegyzés azért is figyelemre méltó, mert a vita előrehaladtával lassan-lassan kérdésessé teszik a „felszólítás”-nak azt a kiinduló tételét is, miszerint csupán „egyetlen szobrászunk” van.

A cikkek megjelenésének időrendjét követve két *Novák Dániel* írást kell megemlítenünk. A bécsi politechnikumot ismertette Novák is csatlakozik azokhoz, akik egy sor feladat megoldását fontosabbnak és sürgősebbnek tartják a szoboremelésnél. „Ama számos javaslat s indítvány között, melyek magyar hazánkban most egymás után szőnyegre jutnak, ... egy ily Polytechnikum méltán elsőseget érdemelne... Éppen ily szükséges volna egy képzőművészeti akadémia is, hogy a kontárságok végre már megszűnnének... Akkor emeljünk aztán díszesb téreinken érclovag szobrokat, akkor híreszteljünk festvény kiállítását... most pedig a józan ész azt látszik javasolni, hogy fölösleges pénzünket olyas intézetek felállíthatására fordítsuk szegény hazánkban, melyekből idővel bizonyos hasznot, s általános boldogulást remélhetünk.”¹⁷ Másik cikkében Schiller stuttgarti emlékszobra ismertetése ürügyén megismétli a Mátyás-szoborra vonatkozó korábbi javaslatait: legyen nemzetközi pályázat, jelöljék ki előre a helyet, a terveket a bécsi akadémia bírálja el. Az elhelyezésre nézve konkrét javaslata is van: „Vajon nem volna-e tanácsos, Mátyás király szobrát Budán, a kir. várkastély előudvarában, a kir. főteremmel szemközt felállítani?”¹⁸

A sajtópolémia során *gróf Fáy Istvánnak* a *Hasznos Multságok* 1840. május 30-i számában megjelent cikke volt a leghatározottabb állásfoglalás a szoboremelés és Ferenczy személye mellett.¹⁹ Kiindulásul Kövy cikkének bírálatát választotta, sora vitatta állításait. Nem fogadta el érvként Kövynek azt a tételét, hogy „az idő megsemmisít mindent”, hiszen akkor semmilyen művészi alkotásnak nincs értelme. Nem fogadta el azt sem, hogy a művészetre még nem jut pénz: „nem csak szoborra, hanem magyar színházra, és minden egyéb intézetekre is van pénzünk elegendő, csak akarjuk; ... Ferenczynek terve szerint száz ezer pengő kívántatik a szoborra, ez tizenhárom millió embernek csak annyi, mint a semmi, ne költség nagyjaink pénzeiket a külföldön, és a fürdőkben, tehát mingyárt minden fog menni, és a tehetősebb közép status hazánkban, mellynek több egyénei democratiai, cosmopolita, és hazafi szellemet mutatni akarván mindig lármáznak a hazafisággal, de a mellett a hazaért egy krajcárt sem akarnak adózni; csak mondom ilyenek ne legyenek, úgy mindjárt lesz színház, szobor s minden.” A vitában tehát egyre nagyobb teret kapnak az érzelmekre alapozott – sokszor már-már a szociális demagógiát is súroló – érvek. Akkor is, amikor az ország szegénységére, nyomorára, műveletlenségére hivatkozva sajnálják a művészetre szánt összegeket, és akkor is, amikor a gazdagok pazarlását, luxusra költött pénzét hánytorgatják fel. Hangot kap az a naív „statisztikai szemlélet”, amely a kívánatos pénzösszeg nagyságát úgy próbálja bagatellizálni, hogy elosztja a lakosság számával. Az

azóta eltelt másfél évszázadban többször bebizonyosodott, hogy minden olyan közadakozási akció kudarcba fullad, amely abból indul ki, hogy a kívánt pénz biztosan összegyűlik, ha mindenki csak ennyit-meg-enyit ad. Fáy azonban még kételkedés nélkül hitt a közadakozás sikerében, fenntartás nélkül támogatta az eredeti felhívás célkitűzéseit, ő is úgy gondolta, hogy „Ferenczynk nem igen hamar lesz, azért addig verjük a vasat míg meleg.” S az is egyértelmű volt számára, hogy Mátyásnak kell szobrot állítani, mert „Mátyás király volt az a fejedelem, ki a despotismus setét honában a tudományokban annyira járatos volt.” Fáy szemében az egész akció végső célja is felül emelkedett a személyes érdekeken: „egy nemzetnek kiműveltetését mint valami nagy egészet kell tekinteni ... egy része a szép művek pártolása is... a szép mesterségek különösen pedig a szobrászat a lelket emeli...” A konkrét szobortervvel kapcsolatban esztétikai-művészeti jellegű megjegyzései nem voltak, két kívánságát azonban fontosnak tartotta, hogy Ferenczy figyelmébe ajánlja: „a postament olly erős köbül legyen, melly több századokig az idő viszontagságival dacolhasson... a borostyán koszorú a fején ne hibázzék.”

G. Gáspár László a *Hasznos Mulatságok* június 27-i és július 1-i számában közölt vitacikkének már a címében is jelezte, hogy Fáy István állításaihoz fűz észrevételeket.²⁰ Azzal egyetért, hogy Mátyásnak állítsanak szobrot, de azzal nem, hogy lovasszobor legyen. „Mátyás kir. emlékét ... több királyokéval együtt ... mellkép szoborban kell örökíteni! ... midőn arra való idő, hely, pénz és törvényített közszavazás lesz!” A lovasszoborral szemben két érvet is kifejtett. Az egyik szerint „túl vagyunk már a collossalis emlék szobor időszakán! ... A collossalis szobrok azon időben gondoltattak ki, midőn még nem tudtak annyin írni, olvasni, mint most...” A másik érv az ország szegénysége. „Hazánk jelen állapotja sem enged szobor állítást... mert állandó mindennapi kenyér szerzésre való mód nincs hazánkban alapítva 13 millió embernek! ... mennyi nép csődül Pestre dolog végett? és mennyi sinlik a Pesti piacokon, Duna partjain, munkát eléggé nem kaphatván, legtávolabbi vmegyéből is? — Mennyi van még egész országunkban szerte szét...” G. Gáspár nem tartja reális veszélynek, hogy Ferenczy mellőzésével elszalasztják az egyetlen nagy alkalmat, úgy véli, nem kell attól félni, hogy nem lesz több szobrásztehetség. Gasparich ötletét viszont támogatta: az összegyűlt pénzt jobb lenne a tudomány előmozdítására fordítani. Nála is megfogalmazódik az egész akcióval szembeni érvként az a probléma — a kapkodás, a szétforgácsolódás —, amely azután Széchenyinél kap bővebb kifejtést: „hazánk ereje elcsigáztatott a szaggatásig, a külföldiek utánzása végett, ide s tova kapkodást mutató köztárgyakra!” Ugyancsak a későbbiekben, a konkrét szoborterv vitatása során kap nagyobb teret a történeti hűség kérdése, de a szempont már itt is felvetődik, amikor G. Gáspár „minél igazabb történelmi valóságot mutató mellkép” szobrok elkészítését javasolja. Hozzászólásában azonban az a figyelemre legméltóbb, hogy milyen sorsot szán az elkészült szobroknak: a „kész szobrok tétessenek a museumba, hová szabad bemenetel lesz, mindenkinek ... A ki nem ért ahoz, a piacon álló szoborral se épülne ...” Korábban több szerző — Hábor, Váradi, Gasparich — a szobornak kultikus funkciót tulajdonított, az emlékművet a hétköznapiokból kiemelkedő ünnepélyes szertartás részének tekintette. A művészetnek ezzel a kissé archaikus felfogásával szemben G. Gáspárnál jelenik meg viszont először az a gondolat, hogy a műtárgy adekvát helye a múzeum, ott fejtheti ki legjobban hatását, mert ott mindenki számára egyformán és mindig hozzáférhető. Ez kétségtelenül modernebb elképzelés, mö-

götte nyilván meghúzódik az első múzeumok, közgyűjtemények tapasztalata, az ti., hogy az eredeti környezetüktől, eredeti funkciójuktól megfosztott, semleges múzeumi körülmények közé helyezett tárgyakból létrejött a műalkotás, a műtárgy általános fogalma, amely most már az esztétikai érdeklődés, a művészettörténeti tanulmányozás tárgya.

1840. július 9-én a *Honművész* hírt adott arról, hogy „Mátyás király emlékszobra ügyében múlt hónapban jelent meg az 1-ső hivatalos közlemény egy csinos nyomtatott könyvecske alakjában ily cím alatt: »a honi szobrászat ügyében keletkezett társaság munkálatai. I. Közlemény. Hunyadi Mátyás emlékszobrának rézre metszett rajzával. — Pesten 1840. Trattner-Károlyi nyomtatása« 8-ad rét. 34 lap.»²¹ Ez a kiadvány újraközölte az eredeti felhívást, közreadta a januári és a márciusi nagygyűlésről szóló beszámolókat, Ferenczy előterjesztését az emlékmű tervére és költségeire vonatkozóan, az áprilisi választmányi ülés közleményét, az addig beérkezett adományok listáját, s végül Ferenczy néhány megjegyzését az őt ért bírálatokra, „Utó-irat a Mátyás emléke ügyében” címen. Ferenczy tervezetét, az adományozók névsorát s az „utó-irat”-ot is később több lap újraközölte.²²

De még mielőtt megkezdődött volna a konkrét szoborterv bírálata, 1840 júliusában *Prokopovszky Dániel* is hozzászólt az emlékállítás ügyéhez a *Hasznos Multságok* hasábjain.²³ Terjedelmes tanulmányának címe: „Miként kell a haza- és dicsőségszeretetét föléleszeni, s táplálni, s terjeszteni? s valami a népnevelésről.” A legnevezetesebb antik emlékeket is sorravevő nagy történeti áttekintés után jutott el oda, hogy egyetértőleg emlegesse a Mátyás szobor tervét: „Az egyik dicső Mátyás királyunknak, a másik Kölcsey Ferenc néhai jó hazafinak céloz emlék szobrot közhozzájárulat által, és pedig honi művész által fölemeltetni... reményemet fejezem ki, hogy azokat több és több ily nemű hazafiúi törekvések utánozandának...” Prokopovszky számára persze a hazaszeretet fölélesztése volt az elsődleges cél: „Kétségbevonhatatlan tehát, hogy a nemzeti boldogságnak megszerzésére a haza és dicsőségnek szeretete minde- nek előtt legfontosabb...”, s a régmúltba nyúló történeti példákon is azt vizsgálta „hogyan kell ezeket fölébreszteni, táplálni, erősíteni, s az egész nemzet közé szétterjeszteni?” E célok elérésének eszközeül választotta a művészetet is: „Egy törvényhozó a képfaragás, festészet, sőt még az építvényi művészet által is álmélatra méltó módon élesztheti, táplálhatja s terjesztheti a dicsőségnek szeretetét, ha ő ezen mesterségeket az erények megjutalmazásánál, s azon emlékeknél alkalmaztatja, mellyek arra rendeltettek, hogy annak dicsőségét, ki azt megérdemelte, örökösítsék. A hazafiságot is fölélesztheti, s táplálhatja példák által, mellyeket egy hősnek cselekvése állandólag nyújt...” Prokopovszky okfejtésében tehát művészetben kívüli célokat tűzött ki, a művészetnek szolgáló szerepet szánt, de végső soron eljutott oda, hogy a művészet, a szobrászat abszolút létjogosultságát, mással fel nem cserélhető, mással nem helyettesíthető funkcióját felismerje: „Sem nemes gondolkozások, sem fönséges eszmék és érzetek, vagy kifejezések csupán, sem pragmatica történeti jegyzetek, sem életírások nem lehetnek képesek édes hazánknak nagy férfiaiit elegendőleg tisztelni: csak azon magos gondolatok és eszmék, azon nemes érzetek és kifejezések, azon történeti jegyzetek, mellyek egy isteni szellemnek sugallatából a művész vésője alól a szoborba megjelennek, mellyeknek kéjtéljes nézeténél a műveletlen művelődik, a tökéletes tökéletesebbedik...”

1840. júliusában jelent meg a *Nemzeti Újságban* az a névtelen tudósítás,²⁴ amely a

vita során a legnyersebben vetette fel a szoborral – és minden kulturális tevékenységgel – szemben ellenérvként a szegénységet, nyomorúságot, a szociális feszültséget. Zemplénben rendkívüli méretű vihar és felhőszakadás tombolt, hatalmas pusztításokat okozott, sok-sok embert nyomorba juttatott. Az erről szóló beszámoló végkövetkeztetése volt az, hogy „kiki átláthatja ebből, hogy több százezer magyar honfi éhenhalás szükségétől fog e megyében kínoztatni, akkor midőn hazafi társai Pesten hogy kacaghassanak színházat építeni adják ki pénzeiket; van itt szomorú darab elég, segítsen könnyeinket letörlni, s örömkacajra fakadhatni víg darab nélkül is, s szebb szobrot lehet ekként állítani a szándékolt Mátyásénál.”

Július 13-án a pozsonyi *Hírnök*ben jelent meg az első részletes elemzés Ferenczy szobortervéről.²⁵ A névtelen bíráló igen élesen, sőt helyenként gúnyorosan fogalmazott. Szóvátette a figura tartását: „Miért vonít a dicső király fejével balra, mint egy kéregető zarandok? ... mindkét kezét köpönyegbe dugja, mint egy didergő drótos.” De legtöbbet Mátyás öltözetével foglalkozott: „Ha a pozsonyi templomban Sz. Márton öntött szobra hely és időre nézve szörnyű nyaktörő előre szökés, mert a pannonkori huszáröltözetű szent, sok százados öltözetet anticipál, akkor Mátyás király imperatorium paludamentuma és togája ezer évvel hátrahagyott gondolat.” A történeti alakok megjelenítésében mutatkozó anakronizmus elutasítása mellett itt az is figyelemre méltó, hogy egy hazai monumentális lovasszobor példájára hivatkozik a bíráló. A korábbi hozzászólók is említettek már bécsi, müncheni, londoni szobrokat, a vita résztvevői tehát nem voltak teljesen tájékozatlanok, volt összehasonlítási alapjuk; ez az írás azonban arra figyelmeztet, hogy aki csak Pozsonyig jutott – márpedig oda az országgyűlések jóvoltából sokan eljutottak –, annak is lehetett fogalma arról, milyennek kell lennie egy lovasszobornak. A *Hírnök*-beli bíráló persze nemcsak Ferenczy ügytelenségeit – a figura sutaságát – tette szóvá; elfogadhatatlan volt számára a szoborterv stílusa, klasszicista felfogása is: „minek a római divat magyar nemzeti emléknél? – A művész agyrémét kívánja e tisztelni a nemzet, vagy kedves Mátyása emlékezetét? Vagy talán művészileg szebb ezen idomtalan római köpönyeg, mint a magyar középkor festési öltöztvénye... A domborképeken pedig a magyar nemzetet római köntösben rajzolni akarni, nem kész komédia e? ... legyünk eredetiek, maradjunk magyarok! Most midőn nemzetiségünk oly szépen fejlődik, ne legyünk egy elhunyt idegen nemzet szolgai utánczó! ... De minden esetre nemzeti tiszta s a nagy királyhoz minél szorosabb hasonlatosságú legyen e nemzeti emlék!” A klasszicizmus stiláris kelleit tehát idegen nemzet szolgai utánzásának érzi, vele szemben az eredetiségre, a nemzeti jellegre, a történeti hűségre való törekvést szorgalmazza. Ezeket tartja az igazi hazafiság lényegének, nem pedig azt, hogy a mű elkészítője az egyetlen magyar szobrász legyen: „ne vakítottassuk el magunkat rosszul értett hazafiság által s ne gyakoroltassunk egyedáruságot oly költséges nemzeti vállalatnál, hanem nyissuk meg korunk minden művészeinek, nyilvános csődület által, az utat e dicső pályára.”

A *Hírnök*ben megjelent kritika nyilván a társaság füzete alapján készült, a későbbi bírálók azonban többnyire a *Honművészre* hivatkoztak. Ott *Ferenczy* szövege és a szoborterv metszete július 19-én látott napvilágot.²⁶ A leírás elsősorban a szobor méreteit, a feliratok szövegét, a domborművek témáját közli, legrészletesebben azt meséli el, milyennek képzei a talapzatba tervezett sírkamrát, „mellyet az emlékek szentek szentének lehet nevezni, s melyet a régiek meg is tartottak de a mostani külsőségeken kapó nép elhanyagol, ez az, melyben a vizsgálódó utazó a külső világ lármá-

jától elrekesztve, örömmel mulatozik, s az ott bent előhozott képek látása s írások olvasása, újabb meg újabb eszmét gerjesztenek benne.” Ferenczy tehát a kultusz tulajdonképpeni helyéül a sírkamrát szánta, ahol magányos elmélkedésre, csendes meditálásra volna lehetőség. A szoboregyüttes művészi megformálásáról viszont csak annyit mond: „Én jelen alkalommal, mind a nemzet méltóságát, mind dicsőült nagy királyunk fényét, s érdemét figyelembe vévén, gondoltam Mátyás királyt lóháton, alatta a földön paizsok, sisakok, s egyéb hadi készülteken keresztül vágatva, mind a mellett lehető nyugalomban ülve, régi szabású öltözetben, olly formán mint József császáré bécsben, feje körül borostyánnal. A lovagló király statuája lenne ércből...” Ez a szűkszavú leírás, még a metszetformában mellékelte szobortervvel együtt sem lehetett eléggé meggyőző. Nem véletlen tehát, hogy a bírálókat nem elégtette ki a figura értelmezéseként a „vágatva, mind a mellett lehető nyugalomban ülve” meghatározás, mint ahogy a ruházatra vonatkozó „régii szabású öltözetben” kifejezés sem. Művészi szempontot, indokot Ferenczynek a szobor elhelyezésére tett javaslata sem tartalmazott: „A helyet, hol ezen emlék felállíttatnék, gondolám Pesten a nagy piac közepén, mert ezen kívül ez ideig más nem létezik. – Hallásomra esett az, hogy sokaknak kedves ideájok volna a budai vár egyik terére, nevezetesen a György térre; ... ő ott álljon ünnepélyes triumphussal, hol a testvérnek vére folyt? az emlék fundamentom letétekor oly göröngyökre találhatnánk, melyek testvér vérrel festve s beitatva vannak...”

Július 22-én jelent meg *gróf Fáy István* válasza G. Gáspár László cikkére.²⁷ Fáy megjegyzése – miszerint „a pennaharcokat közönségünk már annyira megunta” – arról tanúskodik, hogy a többhónapos vitának nemkívánatos mellékhatásai is voltak. Igaza mellett azonban ő is továbbérvel, elsősorban a szegénységre, az elmaradottságra való hivatkozást próbálja visszautasítani: „Igaz, hogy Hatvan tájékán nagy sár idején a szekerek helybül nem mozdulhatnak, úgyszinte tagadhatatlan, hogy Zemplén vármegyében szinte ez a baj, de hát vajjon meg fog-e ezen seb orvosolhatni, hogyha Corvinus Mátyásnak szobrot nem emelünk...” Fáy figyelmeztet arra, hogy az emberek önkéntes adományozó kedvét nem lehet tetszés szerint bármilyen irányba terelni, még akkor sem, ha a célok fontossági sorrendjét valamilyen magasabb racionalitás alapján meg lehetne állapítani: „vajjon fog-e az mind létesítheteni, a mit Gáspár László úr kíván, ha a szobor emelése elmarad? a ki szoborra valamit ad, az azt a pénzt, ha szobor nem volna, talán nem adná olly célokra, mint Gáspár úr kívánja, hanem valami egyéb hiúságra költené...” Fáy visszautasítja a Nemzeti Újság érvelését is és megismétli véleményét a luxusra költött pénzeokról: „ha országunk nagyjai és tehetősebb polgárai a külföldön pénzeiket nem költenék, úgy az efféle esetek is, mint a zempléni szerencsétlenség megorvosoltathatnának, és Mátyásnak szobra is felállhatna... Én ollyan eseteket is tudok, a hol tsak ruhákért, cipőkért, húsz, harminc ezer forint conto tsak egyszerre küldődött Párisba...” Újra hitet tesz a szobor mellett, könyv, vers s hasonlók nem elégségesek: „nagy embert úgy kell emlékesíteni, a hogy azt az ő nagysága hozza magával, ezt pedig csak collossalis statuával lehet megtenni.” A szoborállítás mellett egy újabb érvet is csatasorba állít, arra hivatkozik, hogy minden nagyvárosban vannak megtekintésre érdemes emlékművek, „csak Pest legyen az, melly illy díszre érdemes ne legyen.”

Egy *B. F.* betűvel jelzett cikk a *Társalkodó* július 22-i számában csupán egy apró részletkérdéshez szól hozzá, bár a továbbiakban ez a vita egyik érdeklődést keltő résztémájává vált. Az álláspont lényegét már a cikk címe is kifejezi: „Hunyady Jánost

magyarnak kell tartanunk; Mátyást pedig ismeri a nép”.²⁸ A szerző nem kívánt a szoborállítás mellett vagy ellen érvelni, csupán a Hunyadiakat ért méltatlan támadások „alaptalanságát” akarta megmutatni: „ha Hunyady János nem olly tiszta szittyavérből is, mint némellyek vélekesznek, eredt volna, mégis abbul eredettnek kellene őt tartani, azon dicső érdemiért, mellyek Hunnia egén örök fényben ragyogandnak ... a nép egyet sem ismer annyira mint Mátyást ... szent hagyomány gyanánt hangzik a magyar ajkakon »meghalt Mátyás, oda az igazság«.”

A *Honművész* július 19-i számában jelent meg *Ferenczy* szobortervének metszete és írásos előterjesztése, a lap következő, július 23-i számában pedig azt az írását publikálta újra, „észrevételek a Hunyadi Mátyás király szobrának terv rajza iránti megjegyzésekre” címen, mely „Utóirat”-ként a társaság első közleményében már korábban olvasható volt.²⁹ A sajtóban való közzététel bizonyára indokolt volt, így vált igazán a vita részévé az írása, az viszont már kevésbé érthető, miért kellett a cikket több hónapos különbségekkel még ezután is többször szóról-szóra megismételni.³⁰ Néhány gyakrabban megfogalmazott vádra mindenesetre megpróbált válaszolni Ferenczy. A szoborterv rajzának ügytelenségeit, sutaságait azzal védte, hogy azt csak vázlatnak szánta, „amit itt rajzoltam, azt mint skizset rajzoltam, melyből a valóságos érc kivitelben csak itt ott maradnak meg néhány pontok”. A figura lehajtott fejét, a lovas félreérthető testtartását a lovaglás, a lovon ülés speciális körülményeiből, anatómiai sajátosságaiból magyarázta, példákra, előzményekre is hivatkozott, Marcus Aurelius szobraiáig visszamenőleg. Igen részletes fejtegetésben védezett azon vád ellen, hogy Mátyás tervezett öltözte nem nemzeti. „Mi az öltözetet illeti: mi a művészetben két öltözetet ismerünk, egy világi és egy istenítő (Aposteosis) öltözetet... semmi nemzethez, sem tartományhoz nem tartozik, mit mi hirtelenében romai vagy görög öltözetnek nevezünk... ezen ideális öltözet módjának, minden, de minden tartományokban nyomára találhatni, csak hogy ezt nem a luxust űző nagy uraknál, hanem a köz-nép közt kell keresni. Ezen itt szóban lévő Mátyás öltözetét Magyarhon számtalan, hogy ne mondjam, minden részében fel lehet találni, a Mátra közt ugymint a cserháton, a Nyírben, a Tisza, Duna mentében, a Tatároknál úgy, mint Görögországban, vagy Arábia pusztáin...” A bírálók a lovagló király és a domborművek alakjainak ruházatát egyaránt „római”-nak látták. Ferenczy viszont úgy vélte, hogy ő különbséget tett az idealizálás, ill. a történeti hűség foka tekintetében: „a földalatti teremben, ott a hol ő nem Apoteosisban hanem mint historiai kép jó elő ... tiszta nyomai vannak a honi öltözetnek... az én öltözet adásomban több magyar nemzeti van, mint ezt a régibb magyar emlékeken találni...”

Ferenczy „utóirata” azonban nem zárta le a vitát, az ügy ekkor még semmilyen szempontból sem jutott nyugópontra. Lehet, hogy a vitakozók nem olvasták Ferenczy írását, nem ismerték érveit, de az is lehet, hogy ismerték, csak nem fogadták el, nem győzte meg őket. Újabb és újabb cikkek láttak ugyanis napvilágot, amelyek megismélték a korábbi kifogásokat. Voltak persze Ferenczyt támogató írások is. A pozsonyi *Hírnök*ben például 1840 augusztusában egy névtelen cikk rendkívül lelkes hangon kelt a szoborterv védelmére.³¹ „Megvallom az egész terve Ferenczynek nem mutat egyebet mint lángészt, mély művészi belátást, hosszas tapasztalás által jól megérett izlést.” A szerző úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a szobor ügye jól halad: „mindenfelé a hol igaz magyar vér buzog, a szobor lelkes pártolásra talált.” Aki pedig bírálja Ferenczyt, aki nem lelkesedik fenntartás nélkül, a nyilván nem „igaz magyar”.

„Fájdalom többen írtak a Mátyás szobra ellen, ... vélekedéseikben többnyire fellengős cosmopolitismus, sőt, ha az igazat meg kell mondani, lelkes Ferenczynk ellen bizonyos személyes idegenség is látszatott.” A cikk írója számára a terv klasszicista elemei is elfogadhatók voltak, sőt a sokak által bírált talapzatot is kiválónak tartotta: „Ferenczy szorgalmatosan tanulta a régiek stylusát. A talapzat valóban fenséges...” Egyetlen kifogása is sokkal inkább hazafias buzgalmából fakadt, semmint valamilyen esztétikai követelményből: „a ló ellen sincs semmi észrevételem, de a mi magát Mátyást illeti, arra nézve, megvallom, nem foghatok egészen kezét Ferenczyvel. Mátyás nem mutat semmi hódítói hatalmas szellemet ... sőt oly szomorúan ül lován, mintha búsulna valamiért... mintha fáznék...olyan szomorúan ül szegény, mint egy ütközetbe menő félénk katona, ki otthon maradt felesége után búsul.”

Vahot Imre az *Athenaeum* című folyóiratban szólott hozzá a vitához.³² Értekezésében nagy teret szentelt Mátyás alakjának, történeti szerepének vizsgálatára. Meglehetősen kritikusan szemlélte a nagy király tetteit, modern kifejezéssel élve a deheroizálás szándékával elemezte a történeti tényeket. „Mátyás hadjárásai, hódításai fényesek és dicsők, de nem olly hasznosak, mint minőknek az ő diadalmi hatalmához képest kellett volna lenniök.” Bírálta adópolitikáját: „a tömérdek hadi s más költség ... gyakori kisajtlólása néha országszerte nyomort, ínséget, s nem ritkán zúgolódást, elégtelenséget okozott.” Szemére vetette Mátyásnak nemzetietlenségét is: „országá rómainitása, elolasztítása minden gondolatán s tettén kirívó vörös fonalként húzódik át... nagy zajjal hozá be Tribonianus könyvét, s a justiniani törvényeket az ezekkel nem egyező magyar alkotmányra akarta tukmálni.” Felsorolta Mátyás valamennyi nagy vívmányát: „nevelő intézetek, tudós társaságok, műgyűjtemények, a főnséges szép épületek, gyönyörű kertek stb... az első magyar könyvnyomtató intézet, s a világsodálta nagy könyvtár megannyi emlékei Mátyás rendkívüli tan- és műszeretetének.” Elismerte mindennek az értékét, de korlátaira is figyelmeztetett: „Mátyásnak tagadhatlanul legnagyobb érdemei közé tartozik az, hogy hathatós pártolása által honában a kulturát, a szellemi életet legmagasabb fokra emelé, ... ha bár e szép érdek minden nemzetiség nélkül, s leginkább csak udvara korlátai közt virágzék.” A hosszas történeti fejtegetéssel Vahot a „tárgyválasztás” jogosultságát kívánta körüljárni, véleménye szerint ugyanis „a Mátyás-szobor tervezete körül három kérdés esik vizsgálat alá t.i. a: mi, ki és hogyan?” A „mi” vizsgálata után Vahot a „ki” tárgyalására tért át. Addig egyetértett az egyesület célkitűzésével, hogy a szobrot magyar szobrásznak kell elkészítenie, „mert magyar művet igazság szerint csak magyar alkothat,” s így elsősorban Ferenczy került szóba, hiszen „versenyháza széles e hazában nincs,” de a fontossági sorrend megfordítását már elutasította, az, hogy „Mátyást nem annyira önmagáért, mint inkább az anyagi jólétben biztosítandó Ferenczy kedvéért szándékolják szoborba foglalni” elfogadhatatlan volt számára. De a „ki” kérdésének Vahot szerint „van még egy feleletre váró oldala”. Az ő logikája szerint ugyanis sem a pártolandó nemes célokból, sem Ferenczy versenytárs nélküli helyzetéből nem következik, hogy meg is tudja oldani a rábízott feladatot: „vajjon megbírja-e az alkotó művész a vállaira vett atlasz terhet, s képes-e egy valódi remeket előállítani, melly a nemzet méltóságának megfelelő s a 100,000 pengő forintot is megéri?” Vahot mai szemmel nézve teljesen reálisan ítélte meg Ferenczy képességeit, az ingerült, személyeskedő ócsárlást éppúgy elkerülte, mint a szuperlativuszokban tobzódó, kritikátlan lelkesedést. „... azok közé sem tartozom, kik Ferenczyt hazafiúságból vagy tudatlanságból égig emelik, de azok közé sem,

kik műveinek minden jobb tulajdonát elvitázzák, sőt magyarsága miatt gúnyolják.” „Ferenczy nem alkot epochát a szobrászat történeteiben, sőt mint eddigi művei s különösen Mátyás-szobrának terve mutatják, még csak reményt sem ad a magyar szobrászat biztos megalapítására, vagy egy sajátos nemzeti műirány létesítésére; azonban bír ő is tagadhatatlan érdemekkel a maga körében, s néhány jelesebb műveinek becsét elvitázni nem lehet.” Vahot persze döntő kifogásait a „hogyan”-nal kapcsolatban fogalmazta meg. Azt remélte ugyanis, hogy Ferenczy „mindent elkövetend annak felhasználásán, mi csak művének nemzeti jellemet és fenséges szint kölcsönözhet”. A terv azonban egyáltalán nem felelt meg a nemzeti jellegnek, nem volt alkalmas arra, hogy a nemzeti szobrászat ideálja, példaképe legyen. „Ha Ferenczy szobor-terve minden magyar fölrás nélkül jelenik meg, s kérdi tőlem valaki: barátom mit jelent ez? azt fogám mondani: ezen különös perspectivú rajz, bizonyosan egy régi római emléket képez, melly hogy polgári, hősi, vagy tudományos érdemet dicsőít-e vagy mit, el nem határozhatom, noha az ustrina- vagy mauzoleumféle talapépület egy halotti gyászemléket árul el, de a római talarisba burkolt, kezerejtett szűkmellű főalak, szégyenlősen lesütött s félrehajtott fejével, mély, komoly tekintetével, alig lehet egyéb, mint félénk hunyászzkodó tudós, ki még soha lovon nem ült, valami római classicus író...” Mátyás alakjának, testtartásának, mozdulatainak problematikusságát szinte mindenki szóvá tette, úgy vélték, nem eléggé hősiés, nem eléggé harcias, nem kellő méltóságot sugárzó, de a hibát, a hiányt többnyire ügyetlenséggel magyarázták. Vahot viszont kifejezetten azzal vádolja Ferenczyt, hogy Mátyás szobra a nyárspolgáriasság ideálját testesíti meg. „Ferenczynek tervéhez csatolt iratából is az magyarázható, miszerint ő a zajos hősiség elvét, mint nála csak külsőségét, a csendes polgári nyugalommal akarja szelidíteni, vagy talán egyesíteni: Ruhe ist die erste Bürgerpflicht!” Nem csupán arról van tehát szó, hogy Vahot a történeti hűség nevében elveti az anakronisztikus római ruházatot, hanem arról is, hogy felismeri, Ferenczynél a klasszicizmus nemzetietlen jelmezében valójában a legfőbb biedermeier erény, a jóérezésű, nyugodt polgár, a lojális állampolgár ideálja rejtőzik, s ezt határozottan elutasítja. A „csendes polgári nyugalommal” szemben Vahot szerint a „némi büszkeséggel páros komoly méltóság” lenne az ábrázolandó ideál, s „ez lenne a magyar szobrászat belidomának nemzeti iránya.” (Az, hogy a klasszicista stílus kellekei ötven évvel korábban a forradalmár polgárság szabadságot, egyenlőséget, testvériséget hirdető pátoszához, a köztársaság eszméjéhez, a zsarnokölő római erényekhez is kötődtek, az a vita során senkinél sem vetődött fel. Nyilvánvaló, hogy a stílusnak ez a jelentésrétege, jelentés lehetősége ekkorra már teljesen elhalványult, elveszett.) Vahot számára a végső cél a „nemzeti irányú és jellemű magyar művészet” megteremtése. „Legyünk mi művészeink megalapításában, kifejtésében önállásúak, ügyekezünk azokat a nemzetiség tiszta jellemével fölruházni, ne utánozzuk a külföld tévedéseit, majmolásait, és szünjünk meg valahára a rómaiságot vakon bálványozni – hiszen talán van még erőnk mindenben magyarokká leendeni!” Ennek a nemzeti művészetnek a „nemzeti belidom” mellett része az öltözködés is: a római viseletet, „ez utánzási hibát el lehet nézni olly nemzeteknél, mellyek sajátos szép hősi ruhával nem bírnak. Azonban a magyar öltözete, minden most divatozók közt legdíszesb, legdaliásabb;” sőt „az öltözeten kívül figyelembe kell vennie a magyar népfaj (race) termetét, arcvonásait, – és élet, magatartását, mozgását stb. S így alapulna meg a magyar szobrászat külidomának nemzeti iránya.”

A szoborállítás híre, az aláírási ívek és a mellékelt szoborterv az ország legtávolabbi vidékeire is eljutott. *Abonyi István* például „Ugocsából” küldte el észrevételeit s adta közre a *Társalkodóban* 1840 szeptemberében.³³ Nem a szoborállítás ellen értelt: „e haza is, melyben annyi szent por hever emléktelenül, necsak szívébe rejtse emlékét s háláját nagyai iránt, de küljelekkel is mutassa azt”, s Ferenczyről sem volt rossz a véleménye. Súlyos fenntartásai voltak viszont a szobortervvel kapcsolatban. „Kevés nap előtt éppen megyei közgyűlés alkalmakor megmutatá egyik barátunk az emlékeknek – Nyáry úr által egy érdemteljes gyűjtőhöz megküldött – tervképét... a terv egyikünknek sem tetszett, sőt igen váratlanul lepett meg. A délceg elejű, de annál ferdebb hátuljú ménen ülő férfiban inkább egy bú- és kornyomott római konsulra ... mintsem a hódító hősré, a vitéz tekintetű magyar daliára, nagy királyunkra, Hunyadi Mátyásra, lehetne ismérnünk... hiányzanak rajta a Hunyadi arconások... a szobor vonalminak a valósághoz lehetőségig hasonlítaniok kell.” Abonyi tehát határozottan számonkérte a portréhűséget, s hasonlóan fontosnak tartotta a történeti hitelességet is. „Sokat vitatgattuk azt is: miért kell a magyar hősnak római tóga; hát emlékére több dicsőséget áraszt azon puha consuli öltözet (minőt ő soha sem viselt), mint nemzetének díszes és nagyszerű ruhája, melyben ő népe közt megjelenve lelkesüléssel tölté el hű magyarjait? – vagy talán az utánzott s kölcsönzött szebb a művészeknél, mint az eredeti, a hazai? a képzelt szebb mint a valódi? mi azt hittük: hogy egy valóságot ábrázoló szobornál valamint a képnek, úgy ruházatának is történelmi igazságúnak kell lenni.” Egy lehetséges ellenérvet is megfogalmazott Abonyi: „vajjon nem a szobrászat szabálya kívánja é meg ezen római öltözetet”, de ezt végül is nem fogadta el: „ha a festő, vagy szobrász ideális alakon dolgozik, tetszésétől függ annak bármily ideális öltönyt adni; de midőn valóságot történelmi igazsággal akar ábrázolni, talán nincs joga azt olly öltönybe takarni, minő soha sem fődé annak vállait.” Ferenczy szándéka ellenére Abonyi nem látott lényeges különbséget a lovasalak és a domborművek megoldása között: „A talpazat szép és művészi; de mily kár, hogy az annyira leheli a római szellemet. Tárva van a szent könyv, melybe a magyar nemzet törvényei jegyezték, s egy római pap, vagy augur, s egy sűrű római csoportozat környezi azt, holott kacagányos magyarok alkották azokat...”

1840 szeptemberében ismét bekapcsolódott a vitába *Novák Dániel*.³⁴ A *Honművészen* megjelent rajzra és leírásra hivatkozva részletesen megbíráta a tervezetet. „Mohón s örömmel nyúltam azon rajz után, mely a Honművész 58dik számához volt csatolva, Hunyadi Corvinus Mátyást ábrázolólag... Azonban őszintén megvallom, nem elégíthető ki sem a rajz, sem maga a javesolat váratomat, legalább is anyit remélvén hírből álló művészüntől, hogy a rajz pontos lesz, s hogy a részletek jó összhangzatban állandnak az egészszel.” Novák kifogásolta a szobor talpazatának esztétikai és statikai megoldatlanságát is: „E piedesta formátlansága minden értőnek azonnal szemébe ötlük ... a talap firmája eddig valami szokatlan, s előbb hasonlít egy sarkophághoz, a millyeneket láthatni egyházakban s kriptákban, mint sem egy nagy király lovagszobrának hordására szolgáló aljhoz... Milly boltozás módot fog használni illy csekély testnél, hogy az oldalfalak a nehéz kötömegeket, a trophaeumokat s az érc lovagszobrot bírassák...” De szóvá tette a király öltözetét, félreérthető testtartását is: „Mit jelentsenek az idegen costume, mit a mély gondolkozásba merült király arcvonásai. A nagy királyt úgy tekinthetni lován, mint bujdosót...” Hiányolta a szobor elhelyezésére vonatkozó konkrét terveket is: „Mivel az emléket javalló által nem csatoltatott

a rajzhoz sem helyzeti terv, sem pedig perspectivi felterjesztése a választott térnek az épületek magasságival; lehetetlen fölötte valami bizonyost mondani technikai tekintetben...” Javasolta, hogy Ferenczy készítsen új tervezetet: „tanácsolnám, hogy e méltán becsmérletes rajz helyibe másikat készítene a művész, ez talán csak siettetésből útvén ki illy rosszul”, szükségesnek tartotta továbbá „a birodalom művészeit concursus avagy csődület útján a szokott formalitás mellett műtervek készítésére felszólítani, a beérkezendő javallatterveket pedig a bécsi cs. k. képző művészeti akadémiának véleményadásul s választásul megküldeni.” A szobor ideális helyéről is voltak elképzelései: „fenáll mint alapelv az, hogy midőn híres férfiaknak emléket emelünk, azon hely közeliben avagy azon tárgyak mellett helyeztessék, hol legtöbb hasznos tetteit véghez vivé, s ennélfogva az én véleményem szerint legcélszerűbb állás volna Budán a várkastély előudvarában, letekintvén a várba felérkezőkre.”

Novák elemzését és bírálatát némi stílári változtatásokkal ugyan, de lényegét tekintve azonos módon megismételte a *Társalkodó*ban.³⁵ Gondolatmenete elé azonban egy új, bevezető bekezdést csatolt, melyben az akció hasznosságát, figyelemfelhívó jellegét hangsúlyozta: „Nem szándékom a fölött vitázni: szükséges-e vagy nem, most Buda vagy Pest valamelyik terén Mátyás királynak érc lovagszobrot emelni? mert e kérdés eldöntése sokféle nézettől függ, s talán azon patriotizmustól is, mely célul tűzé a haza fővárosát illy nagyszerű emlékekkel ékesíteni, s általa tanubizonyosságot adni a képző művészetek iránti részvétről s azok ápolásáról. Ennélfogva itt csupán a technikumról lesz szó, mi szerint a műnek olly alkatban kell megjelennie, hogy idegen műértők is figyelemre méltassák azt.”

„F. évi aug 30kán tartá a honi szobrászat ügyében keletkezett társaság harmadik nagygyűlését” – kezdi írását *Nádaskay Lajos* a *Társalkodó*ban,³⁶ melyben előadja javaslatait a szoborügy előmozdítására. A gyűlésből és az addigi gyűjtés tapasztalataiból levonható következtetések nem túl biztatóak: „Az első lelkesülés heve tettben legtermékenyebb; de a lelkesülés, természeténél fogva nem tart sokáig ... készpénz eddig hétezer pft-nál több nem gyűlt össze ... Elöttem tehát, az eddigi részvétről ítélve, igen kétesnek látszik a szobor jövődjöje; alkalmasint vagy megbukik a vállalat, vagy 25-30 évig húzódik.” A sikertelenségnek többféle okát is felsorolja *Nádaskay*: „a társaság egyikét ballépése ... felekezetekre szaggatá a közönséget... Egyik rész nem ad az emlékre, másik nem ad azért, mert Ferenczyt illy nagyszerű mű készítésére elégtelennek hiszi, s azt tartja: Mátyásnak inkább semmi emlék, mint közepszerű mű.” De vannak olyanok is, akiknek „a minimum s maximum megszabatása nem tetszik.” A gyűjtést sem tudták megszervezni, a személyes kontaktus nem jön létre, az ívek nem jutnak el mindazokhoz, akiknek adományaira számítanak. *Nádaskay* javaslata azonban végül is meglehetősen naív: úgy számol, hogy az ország 12 millió lakosából 6 millió van abban az anyagi helyzetben, hogy tud valamit adni, s ezek mindegyikétől kérni kellene: „két három hét alatt takarítson meg kiki közülök például azon pénzből, mit pályinkára költenének, egy karjcart Mátyás emlékére... olly emlék, millyen Mátyás királyé leend, csak akkor felel meg céljának, ha az egész nemzet köz áldozatiból emeltetik, mert csak akkor lesz az emlék az, minek lennie kell, t.i. a nemzeti közérzelem kifejezése...” *Nádaskay* fontosnak tartja tehát, hogy az emléket ne adóból, ne közpénzből hozzák létre, úgy érzi, az egész ügyben az emberek részvétele, önkéntes közreműködése a legfontosabb. Itt tehát a kultuszteremtésnek egy újabb változatával találkozunk: a hangsúly nem a szobron van, hanem az emléket létrehozni

akaró mozgalom minél szélesebb körű kibontakozásán. Mátyás emlékét végül is nem a szoborral, hanem az adakozás gesztusával tisztelik meg.

1840 őszén több újságban is megjelent *Nyáry Pál* közleménye,³⁷ mely szerint a választmány a társaság gyűlését november 13-ra hívta össze, s egyben bejelentette, hogy „Művész Ferenczy István úr a társaság folyó évi április 4-én költt megbízása következtében a lovagszobrot és domború munkákat gipszből, a talapatot pedig deszkából harmadrész nagyságban elkészítvén, illetőleg elkészítettvén, ezen minta, melly felállítva a művész tervét egész nagyszerűségében tünteti elő, mai naptól kezdve jelenleg, és még ezután is egy ideig a művész dolgozó termében Budán ... látható.”

A választmányi közleménnyel egyidőben, s szintén több lapban napvilágot látott *Ferenczy* újabb vitairata, *Tölem is egy szó a sok szóra* címen.³⁸ Ferenczy nyilván úgy érezte, hogy betelt a pohár, a sok méltatlan bírálatot, gáncsoskodást, rosszindulatú kötözködést határozottan vissza kell utasítania. Válasza ennek megfelelően igen éles hangú, magabiztos. Tagadja, hogy a vita során bármilyen megfontolást érdemlő művészi észrevétel elhangzott volna: „méltán azt várhattam, hogy a dologhoz értők magát az emléket illető művészi észrevételekkel fognak fellépni, miket érdemökhöz képest méltatni el nem mulasztottam volna. Azonban más történt. Művészi észrevételek helyett a művész személye támadtatott meg méltatlan és alaptalan véleményekkel, jóslatokkal, sőt rágalmakkal.” Ferenczy is hajlott afelé – több sértett művész társához hasonlóan³⁹ –, hogy kétségbe vonja a nem szakmabeliek, a mesterséghez nem értők jogosultságát arra, hogy műalkotásokról véleményt nyilvánítsanak; „más dolog egy mesteri műdarabot valaha valahol látni, más a művészetről írni akarni, megint más egy művet előállítani. Ha pedig az arról írni akarás oly rossz kezekbe kerül, kik előtt úgy látszik mindig két íródedény áll, az egyik tentával, a másik epével telve, hogy most ebbe, majd amabba mártogassák tollukat, mint az itt szóban levő tán 12nek, kik a Mátyás emléke ellen fogcsikorgatva állottak fel; mint tigris, mellynek nyelve oly durva, hogy még mikor nyal, akkor is vért bocsájt; mint tövises kórók, mellyekhez nem lehet oly vigyázattal nyúlni, hogy ne szúrnának; mint skorpiók, mellyeknek fullánkjok mindig dőfésre van szegezve...” Abban természetesen igaza van Ferenczynek, hogy a hozzá nem értést sokszor hazafias szólamokkal igyekeztek elleplezni: „csak írkálnak, intenek, tanácsolnak, s midőn mindenből (nem értvén hozzája) csak hamar kifogynak, neki állnak a hazafiságnak, s még talán teli poharakat is ürítenek a haza éljenére...” – de ez sajnos a szobor ügy támogatóit még sokkal inkább jellemzi, mint a bírálókat, az ellenzőket. Ferenczy szerint a hazafiság nem szónoklatokban, hanem tettekben nyilvánul meg: „Ismerem én is egy nemét a hazafiságnak, sőt már 40 éve hogy gyakorlom, de nem a divatruhák bódéjában keresem...” Rendkívül öntudatosan hangsúlyozza érdemeit, büszkén sorolja elkészült szobrait, s a maga példáját állítja a valódi hazafiság követendő mintájának: „menjenek ki a külföldre, de legalább tíz évre... álljanak oly helyeken szolgálatba durva ruhába, tetsessenek szerelmet, esküdjenek hűséget mindaddig míg minden titokba be vannak avatva, akkor mint megvakott méhek jöjjenek szeretett hazánkba...” A bírálatok szenvedélyes elutasítása, az érvelés retorikus hevülete végül is teljesen magával ragadta Ferenczyt, s írását – sokakat megbotránkoztató módon – igencsak patetikusan fejezte be: „bírálgató gúnyolódó s tudálékos uraiméknak Orestesként csak ezt felelem: A csapásokból fogjátok megtudni ha Atridés fia vagyok-e!”

Ferenczy vitairatára közvetlenül csak egyetlen névtelen cikk válaszolt a *Hírnök*-ben.⁴⁰ Az írás védi a bírálat jogát: „de engedjen a »művész« másnak is annyi hazafiságot, hogy az akaratmúltánylást a kivitel helyességétől elkülönözhesse és a művészethez értsen”. Ez lényegében a korabeli – kialakulóban lévő – műkritika központi problémájára utal, arra ugyanis, hogy a kritika külön tudja-e választani a művészek szándékait, azokat a kétségtelenül nemes célokat – a képzőművészet meghonosítása, fontosságának nélkülözhetetlenségének elismertetése, a társadalommal való elfogadtatása, a sajátosan magyar, magunkénak érzett nemzeti művészet megteremtése –, amelyekre művészek, kritikusok, gondolkodók egyaránt vallottak, és a megvalósulás színvonalát, minőségét, esztétikai értékét. Mi segíti elő valójában a nemzeti művészet létrejöttét: a kritikátlan lelkesedés, a frázisokkal, szuperlativuszokkal teletűzdelt biztatás, vagy a szigorúan tárgyilagos szakmai bírálat? Ez természetesen összefügg a korábban már többször érintett problémával, a nyílt pályázat, a szabad verseny vagy az előre kijelölt „egyetlen magyar művész” melletti döntés kérdésével is. A *Hírnök* cikkírója a szakmai bírálat jogossága és szükségessége mellett voksol, védi a közvélemény jogát is, hogy beleszóljon művészeti kérdésekbe, s azt is természetesnek tartja, hogy a vélemények a sajtóban, nyilvános viták formájában jelennek meg: „ha valahol, itt bizonyára helyén van a vox populi...minthogy mi nem aggathatjuk pasquinóra kritikáinkat, hírlapjainkban kénytelen felszólalni.” A cikkből nyilvánvaló, hogy szerzője még nem látta az elkészült modellt, sőt létezéséről sem tud, ő biztatja ugyanis Ferenczyt, hogy „készítsen háromlábnyi minta-szobrot”, s hordozza körül az országban, győzze meg az embereket igazáról. Visszautasítja Ferenczy magabiztosságát, nem fogadja el büszke hivatkozásait érdemeire és eredményeire: „száz academiái elismerés, dícséretírás nem terem az üres mente alá könyököt...” Korábbi műveit sem tartja vitathatatlan remekműveknek: „Kulcsár emléke szép volna, ha a két szomorú alak távoznék belőle.” A Pásztorlánykát tekinti munkássága csúcspontjának, s hiányolja a méltó folytatást. A jogos észrevételeket azonban megtoldja a szerző egy olyan naív szemponttal is, amely ugyan bizonyára mélyen benne gyökerezett a korabeli közvéleményben – sőt nyilvánvalóan megtalálható még ma is –, de amely nem lehet része a szakmai bírálatnak. „Óhajtom, kívánom Mátyás emléksobránál, ha majd körül nézi magát egy pesti vásárra ménest hajtott deli csikós, hallani: »jó fajta paripa biz ez, vitézül megüli az az úr.«” A természetűségnek ez a naív követelménye ebben a formájában még a szakmai-esztétikai bírálat felettebb bizonytalan határaitól tanúskodik.

Egyébként az egész szobor-vita esztétikai jellegének korlátaira utal az a szinte érthetetlen és megmagyarázhatatlan fejlemény is, hogy akkor, amikor már igazán lett volna miről írni, amikor elkészült és kiállították a szobor egyharmados modelljét, akkor szinte egyetlen olyan cikk sem jelent meg, amelyik érdemben elemezte volna a műalkotást. Hónapokig teljes csend vette körül a kiállított művet, és ugyanúgy az egész emlékköltés mozgalmat is.⁴¹

1841 márciusában jelent csak meg egy nagyobb cikksorozat a *Társalkodóban*,⁴² amely mintegy a vita félidejében – sőt mondhatni, hogy a vita érdemi részének lezárásaként –, teljesen szabályosan, azaz egy ideális sajtóvita játékszabályainak megfelelően az első polémikus hozzászólás szerzője által megírva, összefoglalta a vita egész addigi menetét, értékelte, rendszerezte a hozzászólásokat, összegyűjtötte a javaslatokat, s maga is kereste, mi legyen a megfeneklett ügy megoldása. Igencsak figyelemre méltó, hogy már a kortársak is mennyire tudatában voltak e vita közéleti jelentőségé-

nek, mennyire fontosnak tartották, hogy a közvélemény létrehozója és formálója, a sajtónyilvánosság jól működjék. Az egész vita legfőbb eredményét ugyanis éppen abban látta a szerző, hogy „az egész ügy, mint kelle, a nemzet közös érzelmit tolmácsoló, sokszínű elveit képviselő lapok szőnyegére, és így nyilvános tárgyalásra hozaték.” A kialakult véleményeket, hozzászólásokat három csoportra osztotta a szerző. Voltak, akik Ferenczy megbízását támogatták, voltak, akik nyilvános pályázatot, „csődületet” kívántak meghirdetni, és voltak, akik nem szoborral akartak Mátyásnak emléket állítani. Röviden összefoglalta a társulat tevékenységét is, majd a hozzászólásokat sorra véve egy-egy vitatandónak tartott állításra reagált. Meglehetősen ridegen, a kelle-ténél talán szigorúbban utasította vissza azokat az aggodalmakat, amelyek szerint Ferenczy támogatásának, illetve megbízásának elmaradása jóvátehetetlen kárt okoz a magyar művészetnek, hogy ez valami soha vissza nem térő alkalom elmulasztása. „A lángelmű művésznek mindig van tenni valója, ha jövedelmező pénzes vállalat s alkalom hiányzanék is... kőfaragói munka mellett is lehet agyagot szerezni, sőt emésztő nyomor közepett remekeket teremteni mintákban.” Ugyancsak elutasította azt az érvelést, mely szerint azért kell megbízni Ferenczyt, hogy a külföld előtt ne kelljen szégyenkezniük: „Nem maradhat észrevét nélkül V. úrnak egy, ha lábra kapna, káros hiedelme, miszerint a külföld előtt kisebbitni véli hazánkat, ha megvallanók, hogy nincs a nagy király emléket méltólag megkésztíni tudó szobrászunk. Tudja a külföld s tudhatja jobban, mint mi, obeli fogyatkozásinkat, mint egyéb sok hiányunkat is – és csak akkor kezdé mindezek mellett is becsülni, mikor észre vette, hogy mi is eljutotunk azok meglátásához...” Cáfolta a márvány melletti érveket is: „műveletlen kor-s nemzetnél a márvány is szintűgy ki van téve dűlásnak, mint az érc”, hiszen az antik emlékekből is meszet égettek, a bronz patináját sem tartotta művészetellenesnek: a „savanyomáz ... a művet még nemesebbé teszi.” Annyiban fenntartotta a vita elején kifejtett álláspontját, hogy egyet értett az emlékéllítással, de a mű kívánatos tartalmát, üzenetét újrafogalmazta: „Művész! e mondatot eszményítsd s család ki az ércből: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság! s jól teend, ha a költséges ló által nem fordítod el népünk figyelmét hő barátjától! ... Mátyást egy jogvéd, emberiség s reformátor magasztos szellemében óhajtanám képviselteni, egy férfieban, ki koránál századokkal tovább látott, ... teremtő tervekbe merülten látja maga előtt a viruló hazát s annak szívét Budapestet azon fényben s üdves intézvényekkel, melyek részint korunkban valósultak, részint a jövő ivadékok alatt valósulandnak. És e szempontból a hatalmas hódítói szellemet s tán a lovat is harc hőseinek hagyám... mert van nekünk Hunyady János és Zrínyi Miklósunk, azt igazán képviselhető...” A szerző Ferenczy válaszcikkét sem hagyta szó nélkül, úgy vélte, hogy Ferenczy valójában nem felelt a bírálóknak: „egy betűje sincs megcáfolva a gáncsoknak”: Ferenczy magabiztosságát is visszautasította: „önhitt s minket végkép letipró beszédek ... már csak ezzel bebizonyította, hogy lelkülete más nemű, mint milyen az illyszerű munkára kívánatik.” A szerző megoldásként csak azt tudta javasolni, hogy a honi szobrászatot pártoló társaság alakuljon át „egy emlékéllító és művészakadémia tervező egyesület”-té, s az gondolja át és fogalmazza újra a célokat, a feladatokat.

A vita addigi menetének ilyen módon való összefoglalása, a tanulságok ilyen értelmű levonása arra enged következtetni, hogy a közhangulat 1841 tavaszára jelentős mértékben megváltozott, a kezdeti lelkesedés elpárolgott, a szobor ügye válságba jutott, Ferenczyt szinte mindenki alkalmatlannak tartotta a lovasszobor elkészí-

tésére, s a szükséges pénznek is csak a töredéke jött össze. Ezek alapján számunkra ma már nyilvánvaló, hogy az emlékmű ügye ekkorra lényegében lezárult. Ferenczy azonban még sokáig nem vett tudomást erről, tovább dolgozott a művön, külföldre utazott a bronzöntés technikáját tanulmányozni, elkészítette végleges méretben a gipszmintákat stb. Az egyesület sem oszlott fel, s a sajtóvita is fel-fellobbant, bár a korábnál sokkal szerényebb méretekben.

A vita külön fejezetének – vagy talán inkább csak kitérőjének – tekinthető, hogy 1841 júniusában megjelent *Széchenyi István A kelet népe* című politikai vitairata.⁴³ Ferenczy szobortervének Széchenyi művében természetesen igen szerény szerepe van, példaként említi néhány hasonlóan ítélt jelenség társaságában, érvként, bizonyítékként a maga igaza mellett. Itt sincs szó a terv művészi-esztétikai minőségéről, csupán az ügy, az akció társadalmi tünet jellege kerül előtérbe. Mégsem hanyagolható el a vitának ez a szakasza, hiszen nem egy kortárs, maga a művész is, sőt időnként az utókor is, a valóságosnál nagyobb súlyt, nagyobb jelentőséget tulajdonított Széchenyi véleményének a szobor-ügy s Ferenczy további sorsának alakulásában. Másrészt Széchenyi állásfoglalása nem maradt visszhangtalan, tovább élte a vitát, a könyvről írt bírálatok és a műre válaszoló ellenröpiratok is kitértek a Ferenczy kérdésre, néhányan megpróbálták védeni Ferenczyt Széchenyi elutasításával szemben.

Széchenyi Ferenczyról alkotott véleményét természetesen nem lehet kiragadni valóságos összefüggéseiből. Széchenyi írása része a Kossuthal folytatott évtizedes vitának, létrejöttének közvetlen kiváltója pedig az, hogy 1841 januárjában megindult Kossuth újsága, a Pesti Hírlap, melynek irányát Széchenyi károsnak, veszélyesnek tartotta. Ezzel az irányzattal, a Kossuth képviselte módszerekkel és taktikával kívánta felvenni a harcot Széchenyi.

Széchenyi polémikus gondolatmenete hatalmas ívbe rendeződik: önismeretre, képességeink, adottságaink felismerésére és elfogadására buzdít, reális célok kitűzésére, előrelátásra, racionális tervezésre és következetes végrehajtásra serkent. Átfogó képet vázol fel a közállapotokról, s ennek során sok olyan társadalmi-közéleti kérdés kerül előtérbe, amely az addigi szobor-vitában természetszerűleg csak háttérként, kísérőjelenséggként szerepelt. A kor mindenki által hangoztatott nagy célja közös: a nemzet felemelkedésének szolgálata; az eszközöket, a módszereket, a célok rangsorát azonban vitatják. Széchenyi szerint „nemzeti jóllétünknek ... egyedül nemzeti újjászületésünk, azaz alkotmányunknak tökéletes kiképzése, s mindenek előtt: nemzetiségünk megmentése és jövőendő biztosítása szolgálhatnak alapul.” Az alkotmányosság kiemelése mellett ugyanakkor meglehetősen hátra sorolódik a vallás, a tudomány és a művészet területe: „Minekünk magyaroknak elemünk – s itt van ideje, hogy végre bajaink legmélyebb gyökérokaiba ereszkedjünk – nem kereskedési elsőbbség, vagy dics és hírvágy, sem vallásosságul eredő elmélkedési szenv vagy a szépművészetek köre, vagy a magasb és fellengző tudományokbani búvárkodás, s effélék, jóllehet végirányunkban ez is mind ki van tűzve, de azért nem elemünk, mellynek említésénél vérünket forni, szívünket dobogni, idegeinket mintegy villany által érintve lenni éreznők;”. Ez végső soron már érv a Mátyás emlék időszerűsége ellen is.

Széchenyi okfejtésében nagy teret kap a kapkodás, a meggondolatlan rögtönzés, az ötletszerűség elleni küzdelem. „... azon szánakozó hóbortosságban élünk, mikép minden összefüggés nélküli rögtönzések vagy sehol nem sikerült s csak könyvekben létező kísérletek által fognók a magyar nemzet dicsőségét következtetni: akkor vagy

éppen nincs, vagy ittas lázban van velőnk... semmit sem tettem rögtönzéseként vagy pillanati felhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim – habár lelkesedésem néha az egékbe ragadott – egy előre kiszámlált messzeható tervnek szüleményei.” A tervszerűsége, az átgondoltságra való törekvésből következik, hogy küzdeni kell az anyagi és szellemi erők szétforgácsolódása, az idő elpazarlása ellen. „De nem ám azon mindennap s mindenben s annyit hallott felszines számolás útmutatása szerint, mellyhez képest itt is kellene, ott is kellene tenni, ehhez is szép volna járulni, amattul is rút lenne elállani, ahhoz is kellene adakozni, emezt is kötelesség volna pártolni... egy forintot egyszerre erre s arra nem fordíthatni ... szintolly kevéssé fordíthatni időt, értelmi súlyt, s kiállító tehetséget is erre, arra, s mindenüvé egyszersmind.” Az erők koncentrációja, a megfontolt előrelátás természetesen újra felveti a megoldandó feladatok rangsorolását: „magyarodást, közcsinosodást s alkotmányunk tágasb alapokra tételeit, minthogy ezek még most némileg s bizonyos esetekben teljes ellentétben léteznek egymással, sem eszközölhetni egyszerre... nem kellene a dolgot a pusztá »véletlennek« átengedni, s pillanati hevenyzések szerint cselekedni, mint az nálunk magyaroknál még a legmélyebben életbe ható dolgoknál is olly mindennapi eset.”

Széchenyi másik nagy vitatémája ész és érzelem szembeállítás. Széchenyi a józan-ságot, a racionalitást tekinti ideálnak, élesen szembeszáll azzal a szónokias érvelési módszerrel, amely lépten-nyomon a hazafiúi érzésekre apellál: „eszünket minden szenvedelem nélkül kell használnunk... azon kell iparkodni mindenek felett, hogy a szenvedelmek csillapíttassanak, az itt-ott mutatkozó túlhév a rendes körből ki ne törjön, a túláradozó élet határt leljen ... mania pedig, a szerelemtől kezdve, minden emberi szenvedelmeken keresztül a hazaszeretet ittasságáig ... rövid időre felette hasznos sőt dicső is, hosszabb időre terjesztve, mindig nyavalyás állapot, melynek, ha erőre kapott, csak kettő vethet véget: a halál, vagy a halálnál még kínosb felébredés... lelkem az után sóvárog, hogy a magyar, újjászületési vagy inkább föléledési fáradoalmában ... az értelem biztos alapján emelkedjék...” Az érzelmekre alapozottság Széchenyi szerint áthatja, átszövi a közélet valamennyi problematikus megnyilvánulását: „sok szó, kevés tett ... hosszú gyűlés, kurta eredmény ... sok theoria, kevés praxis ... számon túli javasló, számon aluli végrehajtó; több parancsoló, mint szófogadó; ... csupa szív és csupas ész ... napirendi rögtönzés, kivételkénti következetesség...”

Hogy Széchenyi érvelése elsősorban Kossuth és a Pesti Hírlap ellen irányul, az iránt nem lehet kétségünk, név szerint megjelöli címzettjét: „A Pesti Hírlap szerkesztőjének nem szívében van a baj ... sem velejében ... Hanem taktikája, modorja hibás ... egyenesen megmondom, miben hibáz a Pesti Hírlap szerkesztője: Egyedül abban, hogy a képzelet, a gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal, vagyis ... a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna.” De hogy a Pesti Hírlapot nem elszigetelt jelenségnek látja Széchenyi, az is nyilvánvaló a vitairatból; felsorolja ugyanis azokat a kezdeményezéseket, amelyekben ugyanazon szellemiség, ugyanazon gondolkodásmód megnyilvánulásait látja, mint amit a Pesti Hírlap képviselte irányban bírált. „... a szív-súgta és képzelet-dictálta rögtönzéseket nemcsak céliránytalanoknak, de lehető legveszedelmesebbnek tartom... mert ez volna azon kisededővő-intézet, azon Mátyás szobra, ez azon üdvösséges solitary confinement, azon useful knowledge... van-e azon újabb kori javaslatokban és kezdeményekben, mellyeknek néhányait most felhoztam, s mellyek, mint úgy szólván valami nemzeti ügy, nemzeti pártolás alá állítta-

tának, van-e bennük valami láncolat, valami terv? ... Valljon alapok-e azok, mellyek valami később emelendő felülepítmény végett rakattak, vagy előre gondosan kiszámolt sakkjátéki húzások-e azok, melyek később történendő húzások szoros láncolatában biztosítják a végdiadalt? vagy tán, felette kevés kivétellel, nem egyenes szüleményei-e pezsgő vérünk és nemes, de számolni nem tudó szívünk pillanati felhevülésének, vagy pedig annak, mert véletlenül éppen kedvünk cosszant »valamit« a közjóért cselekednünk, és egyúttal kis halhatatlansági repkényt is fűzőgetnünk halántékink körül.”

A példák elemzése során Széchenyi megismétli és konkretizálja a vitairat általános részében kifejtett érveit. Így a Mátyás-szoborral kapcsolatban is újra szóba kerül az erőforrások koncentrálása, a lehetőségek racionális mérlegelése, a feladatok rangsorolása. „Nagy Hunyadynak emlékszobor – ki, közbevetőleg legyen mondva, ha most élne, százezernyi tennivalóink közt, mint én fogom fel őt, és ítéletem szerint e tulajdona érdemesíti leginkább szoborra, alkalmasint egy garast sem adna, most midőn Magyarország élete van kérdésben, holt szoborra; és velem együtt tudom keserűn megsíratná, ha valami mást nem tenne, azon 100 000 forintot és még inkább azon becses időt, meg azon csábító tehetséget, meg azon vas-szorgalmat, mely e pénz aláíratásához s kivált behajtásához kívántatott, vagy még tán csak ezután kívántatandik meg; mint-hogy ennyi idővel, ennyi lelkesedéssel, ennyi szilárd állhatatossággal a nemzet legtávolabbi s legkisebb ereibe elterjesztve, jól gazdálkodva, hazánkra nézve sok hasznost lehetett volna bizonyára, vagy lehetne még alkotni...” A szobor ellen érvelve, az ügy időszerűtlenségét bizonyítandó Széchenyi is – a vita több korábbi résztvevőjéhez hasonlóan – részletesen leírja az ország elmaradottságát, sorra veszi a testi-lelki nyomorúság megnyilvánulásait: „hol kórház, dologház st. eff. aránylag alig van, bolondház, lelencház st. eff. pedig éppen nincs, és hol egy igen nagy része a legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betűzni sem tud, és nagyobb része de még egy talpalatnyi földet sem bír; hogy illy országban ... kisdédóvó intézet; 100 000 pengő forint árú s porba sárba sülyesztendő Mátyás-szobor, amerikai mintára állított ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesebb tömlőc, vagy inkább »gondoskodó-intézet«; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát sat. a nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármilly felségesek is magukban, napi renden levők, okszerinti alapkövek, és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni vonások is legyenek, azt – tisztelet, becsület, de igazság is! – mindaddig el nem hiszem, s nem fogja elhinni senki is, kinek honunk diagnosisa csak félig meddig is tisztán áll szemei előtt, míg kétszer kettő négy marad...” Ezeket a rögtönzéseket, ezeket a megalapozatlan és végig nem gondolt kezdeményezéseket Széchenyi végül is a hiúságra, az érzelmi fellobbanásokra épülő mentalitás következményeinek tartja. „Nem is egyebek illyféle egybehangzás és terv nélküli erőlködések, mint az ömledező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzése. – Látnak egy meg nem óvott gyermeket; s megesik rajta szívük ... Nincs szegény kis Ferenczynknek kenyere; és megesik sok szív, s hogy neki kenyere legyen – és egyúttal nekik egy kis halhatatlanság is jusson, s nincs máskép, csakhogy magok sem veszik észre, mert a hiúság kísértete, mint mondják, a legármányosb – lám rögtön a Mátyásszobori eszme támad fel a magyarnak egén, mint a legfényesebb nyári nap...”

Az ész, a racionalitás fölé kerekedő érzelem és indulat veszélyességére való figyelmeztetés zárja le Széchenyi érvelésének gondolati ívét: „ábrándozás ragadósb mint

mirigy, a képzelet szárnya kimondhatlan sebes, és egy szikra tűz, melyet sok észre sem vesz, csakhamar ha mielőtt erőre kap, nem fojtatik el, mindent lángba borít; így forog hazánk léte is egy felette kényes tengely körül.” Ez ismét egybecseng azzal, amit Széchenyi a vitairat csúcspontján a Pesti Hírlap elleni érvként elmondott: „hajtja szerencsétlen, csak most lábadozó, nemzetét virulni csak most akaró népünket az anarchia mindent elsüllyesztő örvényébe, vagy mi hihetőbb, közvetlen az önkénynek hajótörő szirtjei felé.” Széchenyi számára tehát fontos volt a Mátyás-szobor ügye, de nem esztétika-művészeti kérdésként, hanem csupán úgy, mint a nemzet létét és jövőjét fenyegető veszélyek egyik tipikus megnyilvánulása.

Széchenyi vitairata mind a felvetett problémák gazdagsága és időszerűsége, mind az ellenfél – Kossuth és a Pesti Hírlap – jelentősége miatt igen élénk visszhangot váltott ki. Könyvbírálatok, vitacikkek sora, sőt több önálló, könyvként megjelent röpirat is foglalkozott Széchenyi művével. A sokszáz oldalnyi vitaanyagban többeknél szóba került Ferenczy emlékmű-terve, bár természetesen voltak olyanok is, akik a Széchenyinnél csupán példaként említett Mátyás-emlék ügyére nem tértek ki.⁴⁴ Az írások nagy többsége vitatta Széchenyi érvrendszerét, bírálta gondolatmenetét, elutasította következtetéseit, de ebből nem következett, hogy mindenki védte, támogatta a szobor-tervet is. A leghatározottabban éppen a polémia másik főszereplője, *Kossuth* határolta el magát az emlékállítás ügyétől.⁴⁵ Kossuth sérelmezte, hogy Széchenyi támadja az általa támogatott és propagált kezdeményezéseket: „... a nemes gróf némely apró vállalatinkat – mondhatnám – megbukatni törekedik, midőn azokat korszerűtlenségről vádolja, az ugyanis felette gyér közérőt eldiribolóknak, elfecsérlőknek állítja...”; hitet tett amellett, hogy ezeket a törekvéseket továbbra is a nemzeti felemelkedés eszközeinek tartja: „...ezen egyesületeknek pedig ép azért vagyok barátja, s azért ügyekszem csekély tehetségem szerint a Hírlap által előmozdításukon, mivel megannyi adalékoknak tekintem a nemzeti nevelés nagy egészéhez, melyet én a legfontosabb és legszükségesebb feladatok közé számítok.” Ezek köréből azonban kivette Ferenczy szobortervét: „A mi a Mátyás-szobor-egyesületet illeti: ezt védeni nem áll tisztemben, miután történetesen azon esetben vagyok, melyet a nemes gróf a 194-ik lapon Mátyás királyról tesz föl (ha élne), t.i. hogy e szoborra egy garast sem adtam; s pedig először azért, mivel a 100 ezer forintnak egybegyűlését nem tartom valószínűnek; másodsor, mivel úgy vélekedem, hogy ha összegyűlne is, azzal művészet és művész érdekében hasznosabbat lehetett volna tenni, mint szobrot állítani.”

Nem volt sokkal jobb véleménye a szobor ügyről *Eötvös Józsefnek*⁴⁶ sem: „Azon divergáló ajánlatok, melyek a Pesti Hírlapnak a tisztelt Gróf által leginkább vétkül tulajdoníthatnak ... következők. Mátyás szobra körül tett fáradozásai. Tömlőceink javítása iránti felszólalásai ... Az elsőre nézve, ha emlékezetem nem csal, soha a Pesti Hírlap, – vezércikkeiben legalább – e vállalat mellett fel nem szólalt; nem szükség tehát, hogy e részben hosszú legyek. – Én e tervnek pártolóihoz soha nem tartoztam; számtalan szükségünk, melyeknek pótlására erőnk nem elégséges, szegénységünk, s hadd mondjam ki nyíltan – művészünk tehetségei – nem engedik, hogy nemzetünk azon hálát, mellyel legnagyobb királyának tartozik, méltán leróhassa; s én nem kívánom, hogy azon szent emlék, melyet igazságos Mátyásáról szívében hord a magyar, egy törpe hozzá nem illő szoborban testesüljön; – de miután 100,000 forintnak céliránytalan kiadása minden esetre kár ugyan, de komolyan véve, senki által olyanak nem nevezhető, melly nemzetünket sirba döntheti, s miután azon érzemény,

mely némellyeket e vállalat pártolására bírt, minden esetre nemes s tiszta vala: ha végre a szobor felemeltetnék is, a haza talán sem kárt, sem szégyent nem vallana általa, s maga nagy Mátyásunk, lenézve kis emlékére, a tökéletlen mű felett talán megbocsátana azoknak, kik azt sár s port között emelték, s azon gondolattal vigasztalná magát, hogy királynak szebb emléke nem lehet, mint négy nehéz század után nem felejtetni népe által. — De, mint mondám, emlékezetem szerint a Pesti Hírlap e vállalatnak pártolásában soha sem buzgólkodott; — legyen ez elég.” Eötvös természetesen ennél sokkal részletesebben foglalkozott a börtön ügygel és a nevelés kérdéseivel, hiszen azok sokkal közelebb álltak hozzá, mint a magyar képzőművészet ügye.

Kossuth és Eötvös mellett *Fáy András* is önálló röpiratban válaszolt Széchenyinek.⁴⁷ Fáy — úgy is mint több érintett kezdeményezés inspirátora és lelkes propagálója — sérelmesnek tartotta Széchenyi elutasító magatartását és lekezelőnek érzett modorát. Úgy vélte, Széchenyi Ferenczy elleni támadása személyeskedő és méltatlan a művész erőfeszítéseivel. „Másik, mit nem mondottnak óhajtanék, a nemes grófnak ezen szavai: »szegény kis Ferenczynknak nincsen kenyere«. Mert ha azon egy két kitünőbb, s munkás művésznknak, kit sajátunknak nevezhetünk, sem bírnak kenyeret adni, valóban szégyen és gúny alá nem ő esik, hanem mi. ... A kis epitheton, egy kissé kétértelműleg áll Ferenczynk neve mellett. Hiszem, hogy a nemes gróf azt csak zömök teste mértékeül vevé; mert hiszen miért kívánta volna e művésznket bántani olly vállalatért, mellynek első eszméjét nem ő költé?” Fáy visszautasította azt az értelmezési lehetőséget, hogy a „kis” jelző Ferenczy tehetségére, művészi rangjára vonatkozna: „Hallám azonban, miként némellyek hajlának a kis epithetont, művészi tökély, genialitás stb. mértékeül érteni. Ezen urakat a nélkül, hogy az ügyvédet játszánám, röviden csak arra figyelmeztetem, miként a hazában minden institutióink, literaturánk, sőt nemzetiségünk is legtöbnyire még csak bölcsőben vannak. Teszem tehát, hogy Ferenczynk nem mérkőzhetnék is művészetében a külföld remeklő művészeivel, van-e arra okunk, hogy a hazai művésztől, különösebben a képfaragóitól, melly eddig olly meddő vala nálunk, legkülönösebben pedig Ferenczytól, kinek még művésztete anyagját is magának kelle a hazában felkutatnia, s kinek magát nagyban kitüntetnie, teljes hatalmú és szabadságú alkalma még nem is vala, aránytalanul több hazai haladásunkhoz képest, kitünő nagyságot kívánjunk? Olly sokat áldoztunk-e már a hazai művészetért, hogy ezt kívánhatni jogunk is lehessen? Ha a képző művész, rendszerint a maga korának bélyegét hordozza, úgy vélem, Ferenczy legalább is alatta hazája korának nem áll.” Fáy elismerte Széchenyinek azt az érvét, hogy lehetnek a szoborállításnál időszzerűbb, sürgetőbb feladatok, de amellett kitartott, hogy a nemzeti művészet megteremtése elengedhetetlen feltétele a nemzet felemelkedésének. „Igaz, hogy Ferenczy művészége sem tartozik jelenleg a haza főbb sakk-vonásaihoz; de a nemzet szellemi életéhez, s dicsőségéhez igen.” Azt is elismerte, hogy a Ferenczyt támogató egyesület követett el hibákat: „Nem akarom azt vitatni: ha vajjon Mátyás szobra létesítésének munkálatjai, nem történhetek-e célszerűbben, s inkább célravezetőleg? de magát az eszmét nem kárhoztathatom”, — azt a feltételezést viszont visszautasította, miszerint a társadalom valamennyi spontán kezdeményezéséből valamilyen racionális belátás alapján ki lehetne szűrni a legfontosabbat, s így el lehetne jutni olyan közmegegyezéshez, amely minden erőforrást egyetlen célra koncentrálna. „Nem kell felednünk, hogy egy honban különbféle erők, felfogások, nézetek, kedvtelések, akaratok létezvén, ha bár ezeket fő célokra, mennyire lehet, pontosítanunk szükséges is, ezen pontosításban

soha olly teljesen boldogulni nem fogunk, hogy kinek kinek, ama fő irány mellett, saját magányos kis nézete, kedvtelése, akarata fen ne maradjon, miknek oldalaslag áldozni kíván. Nem áll tehát mindenkor az, hogy ki egy hazai célra ad, melly nem lényeges, megerősítette magát, s nagyobbra már nem adhat.”

A folyóiratokban megjelent bírálatok közül – mind terjedelmét, alaposságát, mind a szerző rangját tekintve – magasan kiemelkedik *Vörösmarty Mihály* írása az *Athe-naeumban*.⁴⁸ Vörösmartyt elsősorban a nemzeti művészet sorsa, a művész társadalmi rangja, megbecsülése izgatta: „S még ha valaki szinte ezer éves alvás után a nemzetnek csaknem minden részvéte nélkül felvergődik, bár nem magas fokra, mert legelsője szobrászainknak, szabad-e róla így szólnunk: »Nincs szegény kis Ferenczyknak kenyere, és megesik sok szív!« Hiszi-e a szerző, hogy kifejlett irodalom s művészet nélkül nincs nép, melly a nemzet magas nevét megérdemelte volna? ... Hiszi-e hogy éppen a művészetek feladata az érzelmet nemesíteni... hogy irodalom nélkül a nyelv elnyomorodik vagy végre kivész, mert végre is nem egy kis szobrászról lesz szó, hanem egy kis magyar nemzetről, mellyből ennél jobb nem tudott kiválni, melly ezen egyet is kenyér s munka nélkül hagyta...” Vörösmarty is elismerte az egyesület által elkövetett hibákat: „Tudom s elismerem, hogy a Mátyás emlék ügyének megindításában sok hiba és ügyetlenség van. Nem kellett volna így szólni: állítsunk Mátyásnak emléket, mert Ferenczy szükségben van. – Ez nagy ügyetlenség volt, egyaránt becstelenítő az emlékre s a szobrászra nézve.” Rendkívül erőteljesen hangsúlyozta viszont a „felszólítás” egyik fő érvét, Ferenczy első és egyedüli voltát: „... itt azon egyetlen egy ember sújtatik illy keservesen, ki milliók közül első vállalkozott a nehéz pályára.” Ferenczy védelme, a művészet jövője iránti aggodalom készítette Vörösmartyt arra, hogy igen határozottan megfogalmazza Széchenyi személyes felelősségét a Mátyás szobor további sorsa szempontjából: „Moglehet, hogy egy leverő szó gr. Széchenyi ajkáról képes lesz a különben sem igen tartós magyar részvétet végképen megsemmisíteni; ... Egyébiránt az egész könyvben tán nincs vigyázatlanabb, meggondolatlanabb szó, mint ez Ferenczyról.”

A *kelet népe* körül kialakult polémia tehát eléggé nyilvánvalóvá tette – akár Széchenyi, Kossuth és Eötvös állásfoglalását, akár Vörösmarty aggodalmait tekintjük –, hogy a szoborállítás ügye megfeneklett, a Ferenczyt támogató mozgalom végső soron válságba jutott. A Mátyás-szoborról folyó vita azonban ezzel még nem zárult le. Látszólag töretlenül folytatta tevékenységét az egyesület is, időről időre napvilágot láttak az ügy menetéről szóló jelentések, közgyűlési felhívások és beszámolók.⁴⁹ Egy 1842 tavaszán megjelent névtelen újságcikk azonban már egyértelműen megfogalmazta a valós helyzet felismeréséből fakadó végső következtetést: „a terv megbukott.”⁵⁰ Hogy nem valamiféle ellenérzésen vagy elutasító preconcepción alapuló konkluzióról volt szó, azt az is bizonyítja, hogy az írás szerzője semmiképpen sem volt ellensége sem Ferenczynek, sem az emlékéllítés ügyének. Épp abból indult ki, hogy milyen kevés méltó emlékünk van: „Több ízben körüljáránk mi e hazában ... mindenütt figyelemre méltatók a hazai emlékeket s vajmi keveset találánk, mi multunkból a jót, szentet és nagyot jeleníthetné vagy a felvirágozó nemzedéket lelkesíthetné!” Ferenczy korábbi tevékenységét is jóindulattal figyelte: „Örülünk Ferenczyknak műveinek...” A kialakult helyzet azonban számára már egyértelművé vált: „a csecsemős szándék bölcsőjében korán meghala... akár a részvétlenség, akár a sok szülész, akár a hamarkodás, akár az elvtelenség s t. ef. miatt a terv megbukott.” A kudarc végső okát tehát nem a szo-

bor-terv elégtelenségében, Ferenczy tehetségének vagy felkészültségének hiányában kereste, hanem a kedvezőtlen körülményekben, a szervezetlenségben, a kapkodásban. Az egész ügyet a hirtelen fellángolás, a nemzeti rossztulajdonságként számontartott „szalmaláng” megnyilvánulásának tekintette: „Kár volt a Mátyás szobra kiállítását százezer p. forinton kezdeni akarni... az elmaradt magy. nemzet szegény s midőn kevés tehetségit is, mindenhez kapva, száz felé elaprózza, szabadon kimondva, csak az ismert szalmatüzet újítja meg.” A szobor-ügy számára tehát lezárult, ugyanakkor nem mondott le arról, hogy Mátyás emlékét megörökítsék, alakja köré kultuszt teremtsenek, hogy „az utódok dicső erényinek méltánylására nemzeti ünnepet üljének. Ünnepet, de nem pórit, melly a lomhaság vagy henyesség kedvelt bálványának szenteltetik és nem is olly úrit, mellyen többnyire kettőért szokván enni, háromért inni, csupán állatóságunk has-isteneinek szoktunk áldozni, hanem nemzetit, a feledhetlen nagy királyt halhatatlanítót s nemzetünket követésre méltó nyomdoki után buzdítót. — Már mint, mikép s tb. lehetne ez ünnepet elkezdni és megalapítani? erről Mátyás tisztelőjinek hírlapok útján kellene véleményiket kifejtteni és értekezni, hogy győzzön az, mi legcélszerűbb és jobb.” Itt tehát a kultusz-teremtés szándékának megfogalmazása mellett igen kemény bíráló is elhangzott a valóságos korabeli gyakorlatról, ünneplési szokásaink pallérozatlanágáról. Az előbbrejutás lehetőségét pedig — a kor általános hangulatának megfelelően — megintcsak a nyilvánosság erejébe, a közös gondolkodás eredményességébe vetett hit alapozza meg. A cikk szerzője is tesz mindjárt konkrét javaslatokat: alapítsanak ösztöndíjat, hozzanak létre alapítványt szülőházában Kolozsvárt, rendezzenek emlékünnepet Rákoson vagy a Duna jegén királlyá választásának napján, halála évfordulóján Székesfehérváron emlékezzenek meg róla, Vörösmarty írjon sírverset, jelentessenek meg illusztrált magyar nyelvű könyvet róla. Példaként bevált, sikeresen működő megoldást is megnevezett: „Ebben méltán lehetne követni a Kisfaludy-társaságot, melly megmaradt csekély pénzüsszevege hű kezelésével több hasznót tőn mint a szoborfelállítással.”

A vitának újabb fejezete kezdődött 1842-ben a pozsonyi *Századunk* hasábjain. *Fáy István*⁵¹ — aki már a vita legelején is hozzászólt a tervekhez, akkor még Ferenczy fenntartás nélküli támogatójaként — most újraértékelte és megváltoztatta korábbi álláspontját, megbánta „hamarkodásait”, hibának minősítette, hogy összekötötték a Mátyás-emlék és Ferenczy támogatásának ügyét. Büszkén emlegette, hogy járt közben Münchenben, s ottani tapasztalatai is befolyásolták véleményének megváltoztatását. Míg korábban Ferenczy kivételes nagyságát hangsúlyozta („Ferenczynk nem igen hamar lesz”), most azokhoz csatlakozott, akik azt terjesztették, hogy Thorwaldsennek sem volt valami nagy véleménye tanítványáról („semmi egyéb jeles kőfaragónál”). Fáy nem tagadott meg azonban minden érdemet Ferenczytól, azt az ötletét, hogy a szobor talapzatának belsejében legyen a kultusz tulajdonképpeni helye, továbbra is igen jónak tartotta: „Az elfogadott tervezetben van azonban valami, mi nagy dicséretet érdemel; ez a talapzat belsejében az úgynevezett szentek szentje. A gondolat szerencsés ... bemenvén ott igazán a művészség szent templomában lelendi fel magát...” De nem tartotta már alkalmasnak Ferenczyt a terv megvalósítására: „... a kivitel a tervező erejét felülmúlja... Legyen hazánkfia a nemzeti museum gondviselője, de ne vágja olly fába fejszét, mellyet sem anyagilag, sem szellemileg nem bír.” Névreszóló javaslata is volt Fáy Istvánnak a Mátyás-emlék kivitelezésére, elsősorban Marco Casagrandét ajánlotta, de megemlítette, hogy Schwanthaler is vállalkozna a mű

elkészítésére. Megjegyzendő, hogy bár a vita során már többször felvetődött, hogy nyilvános nemzetközi pályázatot kellene kiírni a feladat legjobb megoldása érdekében, erre ilyen formában végül is nem került sor. Ennek ellenére voltak önként ajánlók már 1841-ben is,⁵² az első komoly vetélytárs azonban kétségtelenül Casagrande megjelenése volt. A Századunkban kibontakozó vita középpontjába tulajdonképpen már egy új téma, a Ferenczy és Casagrande közti választás kérdése került. Fáy átpártolásának, Casagrandéhoz kötődésének okát nem ismerjük, de az tény, hogy nem fukarkodott a dícséretekkel és magasztaló jelzőkkel, amikor új jelöltjét ajánlotta. Meg volt róla győződve, hogy „az európai híró és imádásig szép munkákat készítő Casagrande ... idővel Thorwaldsent is felülmúlhatja.” Az emlékmű megvalósítása érdekében még azt az igencsak merész javaslatot is megkockáztatta, hogy a költségek fedezetét a nemesség megadóztatásával kellene előteremteni. A lap szerkesztősége természetesen – egy lábjegyzetben – nyomban el is határolta magát ettől a precedenst teremtő, „veszedelmes” javaslattól, erélyesen hangoztatva, hogy az emlékkiállítás csak sok más fontosabb feladat – út, csatorna, ipar stb. – után következhet, s akkor is csak önkéntes adakozásból.

A Századunk helyt adott *Ferenczy István* válaszcikkének⁵³ is. Ferenczy ebben ismét igen sértődött és személyeskedő hangot használt, ellenérvei meglehetősen kicsinyesek voltak. Így például belekötött abba, hogy Fáy máltai lovagként írta alá cikkét. Ferenczy szerint Fáy kritikus magatartása ezzel nem egyeztethető össze, „mindent találtam, csak máltai vitézt nem”, véleménynyilvánítása lovagiatlan, már-már becületessége is kétségbe vonható. Vetélytársát, Casagrandét azzal vádolta, hogy mások érdemeivel kérkedik, hiszen a neki tulajdonított esztergomi szobrokat tulajdonképpen Ferenczy tanítványai faragták, sőt még azt is kétségbe vonta, hogy Casagrande képes márvány szobrot készíteni, hiszen addigi munkáit homokkőből faragta. Idegen voltát is felrótta. Azt pedig, hogy külföldi művészek is szóba kerültek, nemzeti fejlődésünk és csinosodásunk megzavarásának bélyegezte.

Fáy viszontválaszában⁵⁴ visszautasította, hogy ellenségesen elfogult lenne Ferenczyvel szemben, hiszen méltó hivatalt is ajánlott számára, javasolta továbbá, hogy a művészi képességek és eredmények terén való vetélkedés eldöntését bízzák szakemberekre: „tegyük Ferenczy műveit Casagrande vagy Schwanthaler műveihez, s ítéljessük meg külföldi szobrászok által.” *Mayer István* is védelmére kelt Casagrandénak a Századunk hasábjain.⁵⁵ Ferenczy írásáról az volt a véleménye, hogy „Casagrande Márk urat az egész magyar közönség előtt kitűnő nyerseséggel rágalmazva lealacsonyította.” Ő viszont igen nagyra értékelte Casagrande művészetét: „műveiben hibátlan rajz, helyes idom, teremtő lélek, tiszta, világos styl, jeles technica ... tűnnek fel.” A lap ugyanezen számában közölték *Casagrande* hozzászólását⁵⁶ is, aki természetesen öntudatosan sorolta művészi érdemeit, hangsúlyozva, hogy márványszobrokat is készített, egri szobrai kifaragásánál nem alkalmazott Ferenczy tanítványokat, s különben is, mi köze Ferenczynek ahhoz, hogy Fáy grófnak melyik művész tetszik jobban.

A Századunk-beli vitát végül is egy névtelen cikk⁵⁷ zárta, amely elsősorban Ferenczy modorát, vitastílusát ítélte el. Úgy vélte, Ferenczy ezzel annyira lejáratta magát, hogy ez megpecsételi az emlékmű sorsát is. „Hírlapi viták nemcsak a tárgyakat hozzák tisztára, hanem sokszor a személyeket is. – Így azon levél után, melyet Ferenczy István Fáy István grófnak írt, és mellynek maga is kívánt nyilvánosságot adni,

alig kételkedendik valaki, hogy nagy rokonság létez a levél író modorja s azon anyag közt, mellyet kezelni szokott. Kár hogy magának nem jutott nagyobb adag a faragásból. Valóban vékony lábon áll Ferenczy úr ügye, ha művészi cáfolat helyett vastag személyességekre kell fakadnia... Ferenczy István úrnak kérdéses Mátyás szobra pedig, ezek után aligha díszesítendi valaha Budapestnek valamely utcáját vagy piacát.” A vita másik tanulsága a szerző szerint az, hogy feltétlenül meg kell teremteni a szilárd szakmai alapokon álló kritikát: „Műbírálat kell tehát uraim, valódi műbírálat, nem pusztá jó akarat, tetszés, pártfogás, rosszul értett hazafiság stb. Műbírálatot pedig a corpus jurisból ki nem sajtolhatunk.” Helyes ítéletet csak akkor alkothatunk, ha „a művészet szabályait, a sokoldalú tapasztalást és az általa finomított ízlést vesszük bírálatunk alapjául.”

A szobor-vita érdemi része a Századunkban publikált levélváltással és vélemény-cserével lényegében lezárult. Megjelentek még a továbbiakban is olyan írások, amelyek a szobor-ügy valamely részletével foglalkoztak, de ez vitának, vélemények konfrontálásának már alig tekinthető. Így például 1842 októberében a *Pesti Hírlap* hasábjain szóba kerül az összegyűjtött pénz sorsa. Zempléni adakozók számon kérték, hogy adományukat miért nem nyugtázták a sajtóban.⁵⁸ Levelükre *Nyáry Pál* válaszolt: „szerkesztőktől azt kívánni, hogy lapjaik hasábjait nevekkal tömjék be, méltánytalan követelés, hirdetévények közé iktattatni pedig céltalan pénz vesztegetés.”⁵⁹ Ugyancsak a *Pesti Hírlapban* jelent meg 1843 januárjában egy hosszabb beszámoló az előző év eseményeiről *Magyar irodalom és művészet 1842-ben* címen.⁶⁰ Ez az írás röviden kitért a Mátyás-szobor ügyére is, mégpedig olyan összefüggésben, amely újabb szempontot kínál annak megértéséhez, miért volt sikertelen Ferenczy terve. A beszámoló ugyanis a nemzeti művészet hiányát, létre nem jöttét hangsúlyozta: „A rajzoló- és képzőművészetnek nálunk még nemzeti alapja nincs, nemhogy már csak félig-meddig fölépült magyar pantheonnal is bírna. Még eddigelé nem születtek magyar művészek, kik e nemben a sajátos, eredeti magyar stylnek csak keletkezési nyomait is föltüntették volna.” Ezekhez a sikertelen próbálkozásokhoz sorolta a szerző Ferenczy szobortervét is: „Mátyás királynak nagy zajjal akaránk szobrot emelni, de midőn nemzetünk a mű idegen szabású tervét megpillantá, visszajedt a római lapidaris stylustól, elvoná kezeit a további áldozattól, s megszűnt pártolni az egyetlenegy magyar szobrászt, ki magát a műbírák elleni védelemben Atrides fiának vallá.” Itt tehát már nem csupán a római tóga vagy a korhű öltözet közti választásról van szó, hanem arról, hogy a célul tűzött „eredeti magyar styl” szempontjából a klasszicizmus mint stílus, mint kifejezési mód idegen. S hogy ez nem csupán Ferenczy tervére, vagy a szobrászatra vonatkozik, azt az is bizonyítja, hogy hasonló véleményt fejt ki a szerző az építészettel kapcsolatban is: „Hild, jeles építőmesterre büszke lehet hazánk; ő sok olly szép és nagyszerű művet hagyand hátra maga után, mellyek még századok múlva is méltányoltatni fognak; de ő is idegen stylben dolgozik.”

Ferenczy szobortervének sorsában tehát tetten érhetjük azt a stílusváltást, azt az ízlés változást, amely a művészetek csaknem minden területén végbement a negyvenes évek elején. A folyamat felismerését, tudatosodását tanúsítja *Vahot Imrének* az az írása is, amelyet 1844 őszén publikált a *Pesti Divatlapban*.⁶¹ Utalt korábbi bírálataira, majd megismételte legfőbb kifogásait: „... több méltóságot, erélyesebb, büszkébb magatartást, nemzetibb jellemet, s tetőtül talpig magyar öltönyt kell ruháznia... De ha a művész e közkívánatnak makacsul ellenszegül, akkor nem érdemel pártolást,

s inkább semmi mint római Mátyás, mint deákos Mátyás!” Ferenczy idegen, nemzetietlen tervének elutasításával teljes összhangban van, hogy Vahotnál alternatívaként már nem Casagrande vagy valamelyik müncheni szobrász jelenik meg, hanem Alexy Károly.⁶² „Különösen Alexy terve, főképp nemzeti jelleménél fogva, mindnyájunkat meglepett.” Nyilvánvaló, hogy Alexy gótizáló stílusa, korhű öltözetet és kellékeket felsorakoztató terve sokkal közelebb állt ahhoz, amit Vahot nemzeti művészetnek képzelt, mint a korábbi tervek. Éppen ezért a leghatározottabban visszaautósította a *Honderű*-nek azt a praktikus indokokkal (pénzhiány, elkészült részletek hasznosítása, több művész foglalkoztatása stb.) támogatható, de esztétikailag elfogadhatatlan, abszurd javaslatát, hogy az elkészült részeket és az új terveket, javaslatokat gyűrjék egybe, s a művészek (Alexy, Casagrande és Ferenczy) együtt csinálják meg az emlékművet.⁶³ Vahot számára a különféle stílusok és szemléletmódok összekeverése elképzelhetetlen volt: „Nem úgy kell egy szobor készítését tekinteni mint például valamely granárium fölépítését... Egy illy magosabb irányú emlék kivételében csak egy művész vezérkezze működhetik biztosan, háborítatlanul, s összhangzólag.”⁶⁴

Ha egyre ritkábban is, de néhány évig még foglalkozott a sajtó a szobor-ügy fejleményeivel. Mátyás király négyszázadiknak vélt születésnapjára például 1843 márciusában cikket írt az a *Páter Gegő*,⁶⁵ aki egy évvel korábban már végleg eltemette a Ferenczy-tervet. Most ismét azt javasolta, hogy könyv kiadásával emlékezzenek meg a nagy királyról: „addig is míg a szobrot tervezett egyesületnek még bölcsőben szendergő csecsemős szándékát az elevenítő véső segítkezek hozzájárultával talpra állítná, legalább életírását, leleményes ötletinek, kalandjainak st. eféle adatoknak beszövéssel kellemesen élénkített életírását, jól eltalált arc- s élesen kiszemelt nevezetesb diadal-képeit, pénzei, pecsétei és kézírata hű mását, a korából fennmaradt tisztos régiségek ismertetésével együtt, a nélkülözöő köznép számára, a magyar történet halottai-ból feltámasztandják.” 1844-ben az egyesület gyűlésének közeledtével Casagrande írt egy beadványt, amely először az *Életképek*ben jelent meg.⁶⁶ Felajánlotta szolgálatait, s mindjárt hat tervrajzot is előterjesztett. Jellemző, hogy legfontosabbnak azt tartotta, hogy már magyarrá honosodott: „Miután már több tíz évnél, mióta e hon egészséges levegőjét szívom s dús termékeit ízlelem, úgy hiszem, magamat méltán fiául tekinthetem...” 1844 januárjában jelent meg az egyesület leköszönő választmányának jelentése⁶⁷ is, amely áttekintette az elmúlt négy év eseményeit, beszámolt a szobor munkálatairól. Az újabb fejlemények közül megemlítendő, hogy 1842-ben elkészültek az öntőminták, ezt követően Ferenczy tanulmányútra ment, tapasztalatairól hosszú írásbeli jelentést készített, majd saját műtermében öntőműhelyt épített, 1843 őszén pedig már sor került az első sikeres öntésekre is.

1844 márciusában már az egyesület új választmányi jegyzőjének, *Külkey Henrik*-nek a neve alatt jelent meg a beszámoló⁶⁸ a munkák újabb előrehaladtáról: elkészült a párkány, gránitból kifaragva, a talapzat belsejébe szánt Mátyás mellszobor, márványból stb. valamint arról, hogy az egyesület átalakult részvényes társasággá, és a szobor ruházata ügyében is döntés született: „Mátyás szobrának, közkívánatnál fogva, magyar díszruhában kell előállítani.” 1844 áprilisában látott napvilágot *Ferenczy* utolsó sajtóbeli megnyilatkozása⁶⁹ a szobor ügyében. Csalódott, rezignált hangon számolt be a választmány határozatai következtében előállt helyzetről: „Törődött szívvel nyúlok azon tollhoz, mellyel máskor tehetségem szerint felvilágosítólag s művészi örömcsapongással irogáltam ... Most pedig elfáradtan, egyik szegletből a

másikba szorítva, a választottságon kívül is szuttyongatva s nem oltalmazva, erőm elhagyott s tehetetlenné lettem, nincs is már én velem szó módokról, közéletutakról, hanem csak úgy röviden megmondják nekem, ha így nem tetszik, hát...” Sérelmezte tehát, hogy véleményével ellenkező dolgokra próbálták rákényszeríteni, s a történeteket végső soron kudarcnak, teljes vereségnek tekintette. „Most ha késő is, de látom, hogy nem voltam elég erős, nem voltam elég szerencsés a tekintetes választmány bizodalját megérdemelhetni, nem voltam képes egy arasznyi földet a művészet pályáján elnyerhetni, mely pálya rám nézve elég tövises volt.”

Az egyesületi gyűlésekről szóló híradások⁷⁰ sorát *Joo János*⁷¹ egy írása szakította meg 1844 őszén. Ez azután készült, hogy a pozsonyi országgyűlés elvette azt a javaslatot, mely szerint Ferenczy szobortervének megvalósulását közpénzekből támogatták volna. Joo János számára nem volt meglepő, ami történt: „S ez nem csuda, tekintve a már félig meddig munkában levő emléket; mely a nemzeti műveltség és műismeret igényeinek (a sok oldali nyilatkozatok után ítélve) meg nem felelt.” Azt viszont sérelmezte, hogy egy felszólaló Casagrandét támadta: „kire bízók ma az ügyet? Holmi lótot futott olasz mesterekre nem, de honi művészekre, hogy a szobor történeti emléke legyen honi művészetünk jelen kifejlődésének.” – idézi a Casagrandéről mondottakat, majd védelmében elmondta, hogy „a művész mindenkor az egész világé volt... legkevésbé sem lehet szégyenelni, ha legtökéletesebb szobrasszal nem mi bírunk ... maga a dicső Mátyás is becsülte a külföldi művészeket ... legyen bár hogy védegyeletbe állottunk, de a művészetre ezt ki nem terjeszthetjük.”

1845-ben *Ney Ferenc* hozta szóba az ügyet az *Életképekben*,⁷² de elégedetlensége, türelmetlensége kinyilvánításán túl csak annyi mondandója van, hogy a vitát folytatni kellene: „végre valamit csakugyan tennünk kellene ez ügyben, akár jobbra, akár balra. De a míg egyfelől a legrégebb tervhez vagy annak módosított magzatjához macacs ragaszkodás uralkodik, másfelől pedig egymást éri szüntelenül az újabb újabb tervezgetés a nélkül, hogy egyik vagy másik sikeresebb visszhangra találna, – mindaddig célt nem érendünk... nincs pénzünk, de ha nem volt elégséges e célra akkor, mikor az első lelkesedés szalmatüzelte a kedélyeket ... bizton hihetjük, hogy most midőn ez ügy megszűnt napirenden forgó divateszme lenni, most még kevésbé lesz pénzünk ezen emlék kiállítására... hagyjuk most pár évig anyagilag nyugodni az egész dolgot... De azért ne hagyjuk nyugodni egészen szellemileg is ... nyilatkozunk ... vitatkozunk.”

1846-ban már csak arról jelentek meg hírek, hogy Ferenczy elköltözik a fővárosból, felszámolja műtermét, visszavonul szülőföldjére.⁷³ 1847-ben pedig már az ügy teljes, végleges lezárulásáról számolt be *Külkey Henrik*.⁷⁴ Ismét áttekintette az egyesület egész történetét, a kezdetektől a végkifejletig, bejelentve a további erőfeszítések felfüggesztését, az elkészült részletek elhelyezését: „a társulat keletkezte óta mai napiglan összegyűlt adakozások 15,670 pfrtot és 35 krt meg nem haladtak, mely összeg földolgoztatván, a művész bizván nemzete buzgalmában, saját vagyona nagy részét is áldozatul hozta e vállalatnak, és végre a költséget nem győzván, házat és műtermeit is kénytelen eladni, és a vállalat további folytatásáról lemondani. Ily szomorító körülményekben a társulat, a vállalattal nem hagyott ugyan végkép föl, mindazonáltal folytatását kénytelen volt kedvezőbb időkre elhalasztani, s addig is kebeleből 4 tagot a végre kiküldeni, hogy a lovag szobor elkészült és készülöben álló részeit írják össze. Mi meg is történvén, a megboldogult főherceg nádor ő cs. kir. fensége megkéretni rendeltetett, hogy az ekként félbemaradt emlék kész részeinek

a nemzeti múzeumban helyet adni méltóztassék. Minek folytában ő cs. kir. fensége megengedte, hogy Mátyás király márványba vésett mellszobra, úgy a két darabból álló bronz dombor-öntvény is, a nemzeti múzeum szobor-termében állíttathassanak föl, a három darabból álló gipsz öntvény pedig ugyanazon terem előtti folyosón állhasson, hova mindezek el is vitettek és behelyeztettek; a többi talpazathoz tartozó nagy tömegű köveknek, valamint a mintának is a nemzeti múzeumba hely nem adatván. Az e vállalatra vonatkozó irományok: úgymint a koronkinti jegyzőkönyvek és megvizsgált számadások, nemkülönben az alapszabályok és fölszólítások, a főrajzok s egyéb levelezések az éppen mostan tartó nemes Pest vármegyei közgyűlés elibe terjesztvén, levéltárába tétettek el.”

JEGYZETEK

A Mátyás-szobor tervéről lefolyt vitával a korábbi szakirodalom is foglalkozott, Ferenczy István művészetének elemzői azonban a vitának azokat az elemeit emelték ki, amelyek a művész sorsát, művészi fejlődését befolyásolták. A vitát kritikátörténeti szempontból, önálló tanulmányban eddig még nem dolgozták fel.

Ferenczy első monográfiája, MELLER SIMON, könyvében terjedelmes fejezetet szentelt a Mátyás-émléknek, benne igen részletesen ismertette a sajtóban lezajlott vitát is. (Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906. 247–342.). Meller azonban minden bírálatot, minden Ferenczy tervétől eltérő javaslatot (a szobor anyagára, az öltözetre vonatkozó kifogásokat, a nyílt pályázat követelését stb.) Ferenczy elleni indokolatlan és méltatlan személyes támadásként értelmezett. Szerinte a terv sorsa végül is nem a vitában felvetődött problémákon múlt: „A Mátyás emlék lényegileg már megbukott, mielőtt a művész csak a kis gipszmintát is kiállította volna; nem művészi okokból, hanem egyes-egyedül a pénz nem léte miatt.” (i. m. 302.) Bár Meller igen sok cikket ismertett, a korabeli lapok átnézése nyomán a hozzászólások száma jelentősen szaporodott. Az sem érdektelen, hogy a „laikusok” és a „minden áron való ellenmondás viszkete” sarkallta hozzászólók mellett nemcsak Széchenyi ellenezte a szobortervet, hanem olyan jelentős, Meller nem említette politikusok is, mint Kosuth és Eötvös, sőt olyan hozzá nem értéssel aligha vádolható szakember is, mint Henszlimann Imre.

A Meller-könyvről írott recenziójában ELEK ARTUR is kitért a szoborterv vitájára: „Gyermekekort élte akkoriban az újságírás, s már is a mai journalismus félelmetes fegyvereivel támadt a nagyszerű koncepcióra: kicsinyléssel, személybe kapaszkodó fitymálással, rosszhiszeműséggel, rágalommal, hazug ürügyekkel, a legkedvezőbb esetben: együgyű érvekkel. Minden tudatlan léhűtő ütött egyet a szobrászon, s hangos volt az ország a szörnyülködéstől, hogy Ferenczy Istvánnak százezer forint kell – kenyérre.” Bár Elek Artur nyilván teljes mértékben a Meller közölte dokumentumokra támaszkodott, a szobor-ügy bukásának okát azonban – figyelemre méltó módon – nem a pénz hiányában látta: „Hét esztendei munka után arra ébredt Ferenczy, hogy elől kellene

kezdenie mindent: a pénzgyűjtést is, a művészetet is. Mert az idő eljárt fölötte, a közizlés elfordult a klasszicizmustól, a realiztikus törekvések (életrajzírója romantikusnak mondja) kerültek felül a képzőművészetben, a kortársaknak nem kellett a tógás Mátyás király, magyar ruhását követeltek.” (Művészet, 1907. 209–212.)

Meller monográfiájára támaszkodott FÜLEP LAJOS is – amelyet követendő példának tekintett –, amikor a Magyar művészet szobrászatról szóló fejezetében Ferenczy szerepét értékelte. Ő azonban nem tulajdonított nagyobb szerepet a sajtóvitának („magyarázták a Mátyás-szobor balsikerét mindenféle másodlagos, technikai okokkal...”) a szobor-terv kudarcának okát egészen másban, az emlékmű műfaj abszurditásában látta: „A szobrászatnak, mely művészet akar lenni és nem történeti arcképcsarnok, elemtiltakozása nyilatkozik meg benne – már akkor! – a legbelsőbb mívtánc elkövetett erőszak és hamisítás ellen. A tektonikus szellem híján levő és megfelelő architektonikus keret nélkül akárhova, akárhogyon felállított, művészi gondolatot moccani sem engedő, politikai célokat szolgáló vagy társadalmi hiúságot és kulturális sznobizmust legyezgető emlékműnek eszevesztet keltusa megállította a szobrászat legfőbb ágának, a monumentálisnak a fejlődését azon a fokon, ahol Ferenczy hagyta: akik Ferenczy után ilyen emlékművek készítésére vállalkoztak, ugyanarra a lehetlenségre vállalkoztak, mint ő...” (Az írás először a Nyugatban jelent meg 1918-ban, majd a Magyar művészet c. kötetben, 1923-ban. Fülep L.: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Bp. 1974. I. k. 295–296. 629.)

A sajtóvitával LYKA KÁROLY sem foglalkozott részletesebben, Ferenczy sorsát, a szobor-terv kudarcát azonban jelképértékűnek tekintette: „És stílusos Ferenczy István művészpályájának összeomlása is. A szalmaláng fénye, amellyel az »első magyar szobrászt« idehaza fogadták, ellobbant... Ferenczy ily értelemben valósággal tragikus hős. Egyéb csalódásain kívül ezzé főképp a Mátyás-émlék-mű-terv avatva... a gyűjtés ellanyhult s egyre nagyobb ellenzék támadt Ferenczy tervével szemben, amelynek római ruhájú Mátyása most már – a 40-es években – érthető okok-

ból szemet szúrt sokaknak. Polémiák keletkeztek, az ügy elmérgesedett... tapasztalnia kellett, hogy amit életideálul tűzött maga elé, azt elejtették, lerántották, sőt még egy Széchenyi is – gazdasági okokból – teljesen fölöslegesnek minősítette.” (A táblabíró világ művésze. Bp. 1922.)

POGÁNY Ö. GÁBOR a korszak szobrászatról írott doktori értekezésében természetesen igen sokat foglalkozott Ferenczy alakjával és művészetével. Az emlékmű-terv vitája is szóba került. A bíráló-elutasító megnyilvánulások okát Pogány a közvélemény megváltozásában látta: „Tudjuk, a fölszólítás nem járt eredménnyel, nem mintha az emberek nem ismerték volna el a szobrászat kultúrfelisztő értékét, hanem mert már Ferenczy személyében nem bíztak. A kritikai érzék kifejtődött ezalatt a majd két évtized alatt, amely Ferenczy mögött állt; a műélvezők jobban láttak és könnyebben felismerték a hibákat. Ekkor művészi ízlésünk már túl volt a válogatás nélküli, kezdeti lelkesedésen, az újdonság öröme, az első művészek szülő, előlegzett eragadatást széptani várokozás váltotta föl, amely már bizonyos igénnyel nézett az újabb kísérletek elé... Kazinczyék világát, melyben minden nemzeti felbuzdulás kultúrális, elsősorban irodalmi térre szorult, felváltotta a józanabb és valóságívőbb reformkor, mely – Széchenyi hatására – a gazdasági kezdeményezést is bevonta a nemzeti létkérdések körébe.” Széchenyi hozzászólását – nem ismerve a Meller által nem említett, Széchenyivel egyetértő véleményeket – elszigeteltnek, egyöntetűen visszautasítottnak vélte: „Aggályoskodó természetű iratta a legnagyobb magyarral ezt a szigorú bírálatot. A művészet nemzeti hivatásának tudata a korabeli szellemi életben oly erős volt, hogy Széchenynek a Mátvás-emlékről írt könyvrészei általános ellenmondásba ütköztek, az irodalom részéről pedig maga Vörösmarty kelt Ferenczy védelmére.” (Magyar szobrászat a tizenkilencedik század első felében. Bp. 1939. 91–92–93.)

TEHEL PÉTER egy 1953-ban megjelent tanulmányában szintén érintette a Mátvás-szobor vitáját. Részletesen ismertette az 1839-es felhívást, az egyesület létrejöttét. Ferenczy esélyei szempontjából szerencsétlen körülménynek tartotta, hogy összekapcsolták Ferenczy megsejtését és a Mátvás-emlék tervét, mert egyidejűleg zajlott a Kölcsény-szoborra való gyűjtés, s voltak javaslatok Ferenczy közhivatalba helyezésére is. A bírálatokat több csoportba osztotta Tehel: voltak köztük olyanok, akik „nem is mindig a politikailag kevésbé haladó nézetűek” közé tartoztak, másik csoportot képeztek „az emlékkállítás elvi ellenségei”, de megemlítette azt is, hogy „akadnak, akik Mátvást nem tartják szoborra érdemesnek, mások meg Ferenczyt tartják alkalmatlannak a kivételre.” A legélesebben Novák szereplését ítélte el Tehel Péter: „Különös hajsztát indított a szobor ellen Novák Dániel, a magyar művészet hivatásos destruktora.” „Az ostoba és kicsinyes aggályoskodók, valamint gyalázkodók kivül” volt néhány „komolyabb bíráló” is, ezek közé sorolta a Társalkodó egyik cikkét, valamint Vahot Imre elemzését. A vita fontos elemének tekin-

tette azt is, hogy „igen sok oldalról hangzik a követelés a nemzeti viselet iránt, a klasszikus formák ellen.” (A magyar nemzeti művészet kialakulásának kérdései a reformkorban. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Évkönyve az 1952-53. évre. Bp. 1953. 272–274.)

CIFKA PÉTER Ferenczy monográfiájában – az igen szerényre szabott terjedelm arányaihoz igazodva – csak nagyon röviden térhetett ki a sajtóvitára: „Soha addig Magyarországon képzőművészeti ügygel annyi újságcikk, vita, tárgyalás nem foglalkozott, mint ezzel a tervvel. Általában támadták. Akik mellette szóltak, csak az eszmét védhették, maga a terv – mi tagadás – védhetetlen volt.” Erdemben csak két véleményt ismertett: „Hegymagasan kiemelkedik a szobor körül zajló vitából két egymással ugyan homlokegyenest ellentétes, de egyforma nemzetféltő hevülettel fűtött vélemény: Széchenyi és Vörösmartyé.” Majd a két álláspont részletes idézése után így összegezte a vitát: „Ki merne ma bírónak tolnakodni a felelősségtudat óriási közé?” (Ferenczy István. Bp. 1969. 41–46.)

1981-ben a Magyar Nemzeti Galériában az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja közreműködésével rendezett nagyszabású MŰVÉSZET MAGYARORSZÁGON 1830–1870 című kiállítás tudományos katalógusában is több szerző érintette a Mátvás-szobor vitáját. Bevezető tanulmányában ZÁDOR ANNA a vita szellemi hátterére utalt: „A szobrász Ferenczy István nagy tervekkel foglalkozik, és Vörösmarty Mihályban lelkes támogatóra talál. A Mátvás-emlékmű terve korábban nem tapasztalt szenvedélyességgel foglalkoztatja a közvéleményt, a felmerült állásfoglalások alapján a politikai élet árnyalatait is kifejezik.” PUSZTAI LÁSZLÓ „az irodalmár vezető réteg” kezdeményező szerepére mutatott rá. KOVALOVSKY MÁRTA pedig önálló tanulmányban tárgyalta az emlékműszobrászat kérdéseit. Ferenczy jelentőségét így méltatta: „A nemzeti hősök, a nemzeti történelem alakjainak, a nemzeti múltnak megörökítésében, vagyis egy nemzeti emlékmű és kultuszhely megteremtésének gondolatában Ferenczy a társadalom tudatának mélyen formálódó, de még alig felismert, csak kevesek által kimondott igényt fogalmazott meg. A Mátvás-emlék tervével társtalannul állt a születő nemzeti művészetben, de szorosán kapcsolódott azokhoz a törekvésekhez, amelyek a XIX. század elejétől kezdve a magyar irodalomban már elevenen hatottak. Ferenczy irodalmár kortársai, költők és drámaírók, publicisták, az övéhez hasonló szenvedélytel kutatják múltunk, történelmünk alakjait, eseményeit, hogy azután műveikben például állítsák azokat koruk társadalmá elé. Ők voltak Ferenczy leglelkesebb, legbuzgóbb támogatói, ők értették meg legkorábban, hogy egy nemzeti kultuszhely koncentrált, nagyszabású összefoglalása, kifejezése lehet a nemzet öntudatának, önmagába vetett hitének, és mint a múlt és jelen összekapcsolása, aktív erővé válhat.” Magát a vitát Kovalovszky Márta is úgy értelmezte, hogy annak csúcspontja a Széchenyi–Vörösmarty párviadal volt, téje pedig a szobor meg-

valósulása: „Az anyagi nehézségek mellett azonban más problémák is felmerültek. A tervet sokan értetlenül fogadták, és Ferenczy személyét, tehetségét is vitatták. Az emlékmű léte vagy nemléte körüli harc Széchenyi és Vörösmarty vitájában élesedett ki.” (Művészet Magyarországon 1830–1870. Katalógus. Bp. 1981. I.köt. 12. 33. 40. 38.)

1. NYÁRY PÁL felhívása némileg eltérő címeikkel az alábbi lapokban jelent meg: Honművész, 1839. dec. 8. 98. sz. 777–782. Társalkodó, 1839. dec. 11. 99. sz. 393–395. Ismeretű, 1839. dec. 15. 48. sz. 756–764. Hírnök, 1839. dec. 16. 100. sz. [1] Athenaeum, 1839. dec. 19. II. félv. 49. sz. 778–784. — A felhívás közzétételét egy újsághír előzte csak meg, melyben hírt adtak arról, hogy „társaság szövetkezés fővárosunkban”, amelynek célja Mátyásnak emléket állítani, a pénzt „aláírás útján” kívánják előteremteni. „Hogy pedig az emléket méltó leendő... arról Ferenczy kitűnő jelességű szobrászunk lángelméje ... kezekednek.” (Jelenkor, 1839. nov. 30. 96. sz. 381.)

2. Ismeretes például SZÉCHENYI véleménye, melyet naplójában éppen Ferenczyval való találkozás alkalmából írt le: „Ich glaube nicht, unter uns taugt, dass ein Magyar für einen Bildhauer taugt!” „Magunk közt szólva, nem hiszem, hogy a magyar alkalmas szobrász.” (Gróf Széchenyi István naplói. Szerk. Vizota Gy. I. köt. Bp. 1925. 278.)

E vélekedés 18. századi előzményeire utal Csatkai Endre: „Ezen a téren igen rossz hírünk volt... Egy francia névtelen munka ... kezdi a bírálatot, s Herder is ... kétségre vonta, hogy a magyarságnak érzi-e lenne a művészet iránt.” (CSATKAI E.: Kazinczy és a képzőművészetek. Bp. 1983. 19.)

3. CSATÓ P.: Magyar hírlapok heti szemléje. Dec. 9–15. Hírnök, 1839. dec. 23. 102. sz. [4.] — Csató Pál (1804–1841) író, a Kisfaludy Társaság és az MTA levelező tagja, ekkor a Hírnök segédszerkesztője.

4. Közlemény Mátray Gábor aláírásával. Honművész, 1840. jan. 2. 1. sz. 3. Mátray Gábor (1797–1875) a Regélő és a Honművész c. lapok szerkesztője, zenetörténettel is foglalkozott, később a Nemzeti Múzeum könyvtárának vezetője volt, az MTA levelező tagja.

5. HÁBOR: Hunyady Mátyás emléke ügyében. Társalkodó, 1840. jan. 11. 4. sz. 13–14. — A Hábor név alatt Gulyás álnévlexikona szerint Gáspár János (1816–1892) pedagógus keresendő, aki Nagyenyeden végezte tanulmányait, házitanító volt, majd 1841–43-ban Berlinben tanult, később Kolozsvárott és Nagyenyeden volt tanár, tanfelügyelő.

6. SZALAY A.: Mátyás király emlékére figyelmeztetés. Társalkodó, 1840. jan. 15. 5. sz. 17. — Szalay Antal (1800–1863) katolikus pap volt.

A pesti lapokban megjelent cikkek egy ideig folyamatosan figyelemmel kísérte és kommentálta a pozsonyi Hírnök sajtószemléje. Ez a polémianak újabb, másodlagos sikkját teremtette meg, s egyben jelezte a közhangulat változását is azzal, hogy mikor mit emelt ki egyetértőleg, illetve mivel vitakozott. Hábor cikkéből

például azt tartotta fontosnak, hogy „a romlékony márványból hevenyészve tétetni javasolt emlék helyett ércből századokkal dacoló isten-emlék indítványoztatik; a magyar pedig országosan kinevezessék a nemzeti múzeum mellé a szobrászati s általában véve a képző művészeti osztály felügyelőjének, országos fizetés mellett.” OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. jan. 23. 7. sz. [4.] — Orosz László (1818–?) jogász, később törvényszéki ülnök, ezekben az években a Hírnök állandó munkatársa.

7. NYÁRY P.: Hunyadi Mátyás emléke ügyében. Honművész, 1840. jan. 30. 9. sz. 65–67. Az írás az Athenaeumban is megjelent, A honi szobrászat ügyében címen, 1840. jan. 30. I. félv. 9. sz. 136–138.

8. VÁRADI K.: Néhány szó a Mátyás szobra iránti javaslatokra. Társalkodó, 1840. febr. 8. 12. sz. 46–47. Erre a cikkre is reagált a Hírnök: „Várady Károly úr néhány szavát a Mátyás szobra iránti javaslatokra aligha minden pontjaiban elfogadandónak fogja ítélni az illető munkálkodó választmány.” OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. febr. 20. 15. sz. [3.] — Várady Károlynak néhány irodalmi próbálkozása is megjelent ezekben az években, de életéről közelebbit nem tudunk.

9. NOVÁK D.: I. Ferenc Auszriai császár és magyar király emléke. Hasznos Mulatságok, 1840. febr. 8. 12. sz. 45–47.

10. L. NEMES S.: Szobrászat. Honművész, 1840. márc. 4. 19. sz. 148–151. — Literáti Nemes Sámuel (1796–1842) régiségkereskedő, gyűjtő, nagy szerepe volt a Jankovich-gyűjtemény létrejöttében is.

11. KÖVY L.: Mátyás és Kölcsey emlékit ne szoborral örökítsük. Társalkodó, 1840. márc. 18. 23. sz. 89–90. — Kövy László életéről és tevékenységéről semmi közelebbit nem tudunk.

Kövy írására is reagált a pozsonyi lap: „igen érdekes és már csak azért is becsek cikely, mivel abban Kövy László úr a kedvenc ideák ellenére önállású véleményét férfias bátorsággal mondja ki ... csak igaz marad, hogy minden dolognak két oldala van...” (OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. márc. 26. 25. sz. [3.] Ez a kommentár arról tanúskodik, hogy a közvélemény nem tartotta elítélendőnek sem a szoborállítás, sem Ferenczy kiválasztásának vitatását, sőt a többségtől eltérő vélemény kifejtését bátor tettnek, az önállóságot erénynek tekintette.

12. Jelenkor, 1840. márc. 21. 24. sz. 94. és Hírnök, 1840. márc. 26. 25. sz. [1.]

13. A honi szobrászat ügyében keletkezett társaság munkálatai Iső Közlemény. Hunyadi Mátyás emlék-szobrának rézre metszett rajzával. Pesten 1840. Trattner Károlyi nyomtatása. Tartalma: 3–11.: Felszólítás a honi szobrászat ügyében. 12–13.: Társasági nagy gyűlés 1840. évi Január 12-én. 14–19.: Társasági II. nagy gyűlés 1840. évi mártius 15-én. (benne Ferenczy István előterjesztése). 20–21.: 1840. évi Ápril 4-én ... tartatott választottsági ülés. 21–30.: Névsora az eddig beküldött 35 aláírási íven feljegyzett ajánlónak. 31–34.: Függelékül. Utóirat a Mátyás emléke ügyében.

14. * 9.3. * : (sic!) Mátyás király emléke és szobrázatunk ügyében. Társalkodó, 1840. ápr. 15. 31. sz. 123–124. – A cikk szerzőjét nem ismerjük.

15. GASPARICH: Mátyásnak legyen, de ne szoboremléke. Hasznos Mulatságok, 1840. ápr. 15. 31. sz. 121–124. E cikk nyomán a Hírnök egyértelműen a szoborállítás ellenzők táborához csatlakozott: „Gasparichnak lelkesen írott s mindenestre nagy hatású cikkelye, melyben azt vitatja, hogy Mátyás királynak legyen ugyan emléke, de ne szobor emléke, hanem egy közintézet... s ez neveztesék »Mátyás-intézet«-nek. A javaslat igen szép, igen üdvös. Teljes igazságnak van G. úrnak, midőn ezeket mondja...” Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. máj. 4. 36. sz. [3–4.] – Gasparich Kilit (1810–1853) ferences szerzetes, hitszónok.

16. GASPARICH: Nyílt levél Mátyás szobra ügyében. Literariai Csarnok, 1840. máj. 3. 8. sz. 30–32. Ezt az írást is egyetértéssel ismertette a Hírnök: „ugyanazon szilárdelvésséggel s ésszel és szívhez egyaránt szóló velős elődással írva...” Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. máj. 18. 40. sz. [4.]

17. NOVÁK D.: A bécsi cs. kir. politechnicum, mint középponti képzőintézet a kereskedésre, s a mesterség-tudományra nézve. Ismertető, 1840. máj. 24. 42. sz. 661–662.

18. NOVÁK D.: Schiller emlékszóba Stuttgartban, s néhány szó Mátyás király érc-szobra iránt. Honművész, 1840. máj. 21. 24. 41., 42. sz. 324–326. 333–335.

19. GRÓF FÁY I.: Mátyás király emlékét szoborral kell örökösíteni. Hasznos Mulatságok, 1840. máj. 30. 44. sz. 173–175. Erről a cikkről viszont csak annyit közölt a Hírnök, hogy „gróf Fáy István szokott lelkeségével előadott Mátyás király emléke körüli nézetei” találhatók benne. OROSZ: Magyar hírlapok szemléje. Hírnök, 1840. júni. 18. 49. sz. [4.] – Gróf Fáy István (1812–1862) a máltai rend lovagja, műgyűjtő és amatőr zenész, zenetörténész.

20. G. GÁSPÁR L.: Észrevételek a „Hasznos Mulatságok” 44dik számában kijött gr.Fáy István úr őmlga hazafiúi szíves nyilatkozására. Hasznos Mulatságok, 1840. júni. 27. júli. 1. I. félév 52. sz. 205–208. II. félév 1. sz. 3–4 – G. Gáspár Lászlóról semmi közelebbit nem tudunk.

21. Mátyás király emlékszóba ügyében... Honművész, 1840. júli. 9. 55. sz. 446.

22. A kiadvány tartalomjegyzékét a 13. jegyzet közli. Ferenczy előterjesztése: FERENCZY ISTVÁN: Hunyadi Mátyás király szobrának leírása. Honművész, 1840. júli. 19. 58. sz. 467–470. Az „utóirat” szövege: Ferenczy úr észrevételei a Hunyadi Mátyás király szobrának tervrajza iránti megjegyzésekre. Honművész, 1840. júli. 23. 59. sz. 476–479. FERENCZY: Utó-irat Mátyás emléke ügyében. Hasznos Mulatságok, 1840. dec. 5. II. félév 46. sz. 182–183. Társalkodó, 1840. dec. 16. 101. sz. 401–402. Athenaeum, 1841. febr. 18. I. félév 21. sz. 333–336.

23. PROKOPOVSZKY D.: Miként kell a hazai és dicsőségseretetet föléleszteni, s táplálni, s terjeszteni? s valami a népnevelésről. Hasznos Mulatságok, 1840. júli. 4., 8., 11.

II. félév 2., 4., 4. sz. 5–8. 9–11. 13–15. – Prokopovszky Dániel (1816–1900) katolikus pap, jogot is végzett.

24. Nemzeti Újság, 1840. júli. 4. XXXV. évf. II. félév 54. sz. 213.

25. Mátyás szobra. Hírnök, 1840. júli. 13. 56. sz. [1.]

26. FERENCZY I.: Hunyadi Mátyás király szobrának leírása. Honművész, júli. 19. 58. sz. 467–470.

27. GRÓF FÁY I.: Válasz G. Gáspár László úrhoz. Hasznos Mulatságok, 1840. júli. 22. II. félév 7. sz. 25–27.

28. B.F.: Hunyadi Jánost magyarnak kell tartanunk; Mátyást pedig ismeri a nép. Társalkodó, 1840. júli. 22. 59. sz. 233. – A B.F. betűjel mögött meghíuzódó szerző nevét nem tudjuk.

29. Ferenczy úr észrevételei a Hunyadi Mátyás király szobrának tervrajza iránti megjegyzésekre. Honművész, 1840. júli. 23. 59. sz. 476–479.

30. A későbbi megjelenések adatai a 22. jegyzetben.

31. N.N.: Kérem. Hunyadi Mátyás emlékszóba ügyében keletkezett társasághoz! Hírnök, 1840. aug. 14. 65. sz. [1–2.]

32. VACHOTT I.: Észrevételek a Mátyás-szobor tervezetére. Athenaeum, 1840. aug. 30. II. félév 18. sz. 273–282. – Megjegyzendő, hogy a romantikus-heroizáló Mátyás-kép és a Vahot által is képviselt kritikuss-tárgyilagoss-álláspont mellett hamarosan megjelent egy plebejus, radikális szemléletű, republikánus Mátyás-kritika is. Petőfi Sándor 1847-ben már azt írta Arany Jánosnak: „azt kérde levedben, hogy nem lenne-e chimaera a népi szellemben és nyelven írt komoly eposz? meghiszem, hogy nem; és nagyon jól teszed, ha minél előbb bele kapsz. Csak királyt ne végy hősöndnek, még Mátyást sem. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb.” (1847. febr. 23.) Majd következő levelében azt is kifejti, kinek emelne szobrot: „Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő, (ha fönn marad a magyar nemzet) midőn Dózsának nagyszerű emlékszóbot fognak emelni...” (1847. márc. 31.) Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Bp. 1960. 303. 306.

33. ABONYI I.: Mátyás emléke ügyében. Társalkodó, 1840. szept. 9. 73. sz. 289–290. – Abonyi Istvánról semmi közelebbit nem tudunk.

34. NOVÁK D.: Technikai észrevételek Mátyás király szobra fölött. Hasznos Mulatságok, 1840. szept. 26. 30. II. félév 26. 27. sz. 103–104. 107.

35. NOVÁK D.: Műtani szempontok Mátyás király lovagszobráról. Társalkodó, 1840. okt. 3. 80. sz. 318–320.

36. NÁDASKAY L.: Terv a Mátyás-szobor ügyében. Társalkodó, 1840. okt. 3. 7. 80. 81. sz. 317–318. 321–322. – Nádaskay Lajos (1816–1860) újságíró, fordító, 1843-tól a Honderű szerkesztője.

37. NYÁRY P.: Figyelmeztetés. Honművész, 1840. nov. 5. 89. sz. 719. ua. Utasító, 1840. nov. 5. 37. sz. I. NYÁRY P.: A honi szobrászat. Jelenkor, 1840. okt. 28. 87. sz.

345. ua. Athenaeum, 1840. nov. 1. II. félév 36. sz. 576.

38. FERENCZY I.: Tőlem is egy szó a sok szóra. Hírnök, 1840. okt. 29. 87. sz. [1–2.] Honművész, 1840. nov. 5. 89. sz. 719–721. Társalkodó, 1840. nov. 7. 90. sz. 359–360. Hasznos Mulatságok, 1840. nov. 7. II. félév 38. sz. 151–152. Athenaeum, 1840. nov. 8. II. félév 38. sz. 600–603.

39. Hasonló vitába bonyolódott Barabás Miklós Novák Dániellel, majd néhány évvel utóbb Libay Sámuel, Szentpétery József és Kiss Bálint Henszlmann Imrével. – A Barabás-Novák vitáról: HOFFMANN E.: Barabás Miklós. Bp. 1923. 6–7. HOFFMANN E.: Néhány korabeli bíráló Barabás Miklósról. Műbarát, 1922. 11–12. sz. 234–239. TÍMÁR Á.: Novák Dániel művészeti írásai. Művészettörténeti Értesítő, 1989. 1–4. sz. 36. Henszlmann vitáiról: HENSZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írások. Bp. 1990. 447–452. 453–457.

40. Több szó az egy szóra! Hírnök, 1840. nov. 2. 88. sz. 1.

41. A novemberi nagygyűlésről Nyáry Pál beszámolt, ebből tudható, hogy a szobor gipszmodelljét végül is nem szállították át a műteremből, de ott látható volt. A gyűlés változtatásokat is javasolt, „Mátyás testét a lóhoz arányozva a leendő magasság tekintetéből nagyobbak kívánna ... a ruházatot ... keleti felére módosítani szeretné ... ezen észrevételeket a művész úr megelőző készséggel fogadván, mennyiben a művészeti szabályokkal összeegyeztethető, tekintetbe venni ígér.” NYÁRY P.: Matyás király emlékszobra ügyében. Honművész, 1840. dec. 6. 98. sz. 788–790. Athenaeum, 1840. dec. 6. II. félév 46. sz. 735–736. Hírnök, 1840. dec. 14. 100. sz. [1–3.]

A kiállított gipszmodellről csupán egy német nyelvű lap közölt cikket, (BIRRY, F.: Gedanken und Gefühle bei Ferenczys Mathias Corvinus. Der Spiegel, 1841. jan. 6. 9. 2. 3. sz. 12–13. 17–19.) alnéven író szerzője Meller Simon szerint a Ferenczy baráti körébe tartozó Schodelné sógora, a cseh származású Skrivanek volt. (MELLER S.: Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906. 283–284.) Erre a cikkre reagált utaztan a Pesti Hírlap egy rövid hírből: „A Spiegel című pesti divatlapban bizonyos Birry nevű úr figyelemre méltó cikket kezd a Ferenczy által készített Matyászsobor mintájáról. Az egészben legkülönösebb az, miszerint a külföldi műbíró szakadatlan s túlzott dicsérettel halmozza a művet, míg honi journalistáink, kiknek alkalmuk sincs a képzőművészet megismerésére, az említett szobrot nagyobb szigorral s többnyire rosztatva ítélik meg.” Pesti Hírlap, 1841. jan. 9. 3. sz. 19.

42. HADOR: Visszapillantás a Matyás-emléket tárgyaló szövegekre s továbblépés ez ügyben. Társalkodó, 1841. márc. 17. 20. 24. 27. – 22. 23. 24. 25. sz. 85–86. 89–91. 93–94. 97–98. A folytatásait itt következetesen „Hador”-ként írja alá, korábbi cikkét, melyre ő maga is hivatkozik, „Habor”-ként szignálta.

43. SZÉCHENYI I.: A kelet népe. Pozsony, 1841. (Reprint kiadás, Bp. 1985.)

Az idézett helyek: 5. 9. 20. 23. 55–56. 56–57. 60. 69. 159. 115. 128. 160. 163–164. 165. 166. 169. 80.

44. Kuthy Lajos például felsorakoztatta mindazokat az ellenérveket, amelyeket a Matyás-szobor tervével kapcsolatban is elmondtak már, de magát a szobrot vagy Ferenczy nevét nem említette: „Nemzetünk elébb pompázék, mint szükségét ellátá, elébb költ, mint gazdaságot szerezne. Múzeum már van, de polytechnikum nincs... állóhidat építünk, de az útvonalokat ... nem sürgetünk harmadrésznyi hével. Több hatóság börtönöket épített már, de népiskolákat nem ... Műgyletünk több taggal bír, mint a kisdiedővő intézet; s löversenyen magas díjak osztatnak, mint az academiában. E mellett terv tervre kél: de a kivitel nehézségei fel nem vétetnek.” Polgári szózat kelet néphez. 1841. Írta Kuthy Lajos. Pesten, 1841. 141–142.

45. Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kosuth Lajostól. Pest, 1841. 241–242.

46. Kelet népe és Pesti Hírlap. Írta B. Eötvös József. Pest, 1841. 24–25.

47. Kelet népe, nyugoton. Fáy Andrásról. Budán, MDCCCXLI 27–29.

48. HAZAY G. [Vörösmarty Mihály]: A Kelet népe 1841-ben. A Ferenczyre vonatkozó rész: Vörösmarty Mihály összes művei 16. köt. Bp. 1977. 41–45. (Ez a rész az Athenaeumban: 1840. okt. 7. II. félév 43. sz. 673–682.)

49. Közgyűlés Matyás király szobra ügyében. Honművész, 1841. márc. 18. 22. sz. 172. NYÁRY P.: Hivatalos jelentés Matyás király emlék-szobra ügyében. Pesti Hírlap, 1841. márc. 24. 24. sz. 200. lap utáni mellékletben. NYÁRY P.: Közlemény Matyás-király emlék-szobra ügyében. Pesti Hírlap, 1842. jan. 30. 113. sz. 73–75. Ebben a jelentésben esik szó arról, hogy Pest vármegye Pest városához fordult a szobor helyének kijelölése ügyében, a választmány által kiküldött bizottság látogatást tett Ferenczy műtermében, elkészültek a domborművek gipszből stb. – A Matyás-emléki egyesület... Regelő Pesti Divatlap. A Regelő Tárcája, 1842. márc. 23. I. évf. 24. sz. 186.

50. Vidéki szemle. V. Hazai emlékek. Matyás szobra. Ez ügybeni indítvány. Társalkodó, 1842. márc. 2. 18. sz. 69–71. aláírás: Öszinte vidékiek. ua. Regelő Pesti Divatlap. A Regelő Tárcája, 1842. márc. 9. I. évf. 20. sz. 153–155. – A cikk szerzője Gegő Elek (1805–1844) ferences szerzetes, hitszónok, az MTA levelező tagja. Ezt a 65. számú jegyzetben említett cikkből tudjuk, ahol is a szerző – P. Gegő – megemlíti, hogy egy évvel korábban, a Társalkodó 18. számában megjelent cikket is ő írta.

51. FÁY I.: Matyás király emléket nem lehet abban hagyni. Századunk, 1842. máj. 30. V. évf. 42. sz. 333–337.

52. Orosz László a pesti műkiállításról beszámolvva hírt ad egy Matyás szoborról, s az alkalmat felhasználva mindjárt össze is veti Ferenczy tervével. „Másik, mi szemembe tűnt, Corvin Matyás lovagszobra gipszből; készítette Wiedemann Münchenben. Ez egészen ellentétje Ferenczy rajza, s a bús Corvin felett csak sóhajtanom lehet. Nem azért mondom, mintha

Wiedemann mintája tökéletesen kielégítene, mert ámbár nem burkolva lesütött fővel ül Mátyás egy gebén, hanem nyílt homlokzattal és kihúzott karddal egy szép ménen, mégis a minta szoborban is nem fedezhetem fel ama bátor és elhatározott jellemet, mely Mátyásunk tulajdona volt; egy felfuvalkodott, pattogó hőst, nem pedig bátor és méltóság teljes királyt szemlélni a világgal szembeszállni." *Hírnök*, 1841. júni. 24. 50. sz. [1.]

53. Ferenczy István gróf Fáy Istvánnak. Századunk, 1842. júni. 23. V. évf. 49. sz. 396.

54. FÁY I.: Válasz t. Ferenczy István úrnak, a művésznek. Századunk, 1842. júli. 4. V. évf. 52. sz. 419–422.

55. MAYER I.: Művészet. Századunk, 1842. júli. 11. V. évf. 54. sz. 431–432. – Mayer István (1813–1893) katolikus pap, rendszeresen írt újságokba, a képzőművészetek iránt is érdeklődött, rézmetszeteket is készített, később magas egyházi tisztségeket töltött be.

56. CASAGRANDE M.: Ferenczy István budai szobrásznak a Századunkban gr. Fáy Istvánhoz intézett levelére vonatkozólag. Századunk, 1842. júli. 11. V. évf. 54. sz. 432–433.

57. X. X.: A kőfaragó. Századunk, 1842. júli. 14. V. évf. 55. sz. 440–443.

58. Felszólítás a Mátyás szobrára országosan begyűlt pénzösszeg gondnokához. Több zempleni aláírók. *Pesti Hírlap*, 1842. okt. 2. 183. sz. 698.

59. NYÁRY P.: Válasz a Mátyás szobrára aláírt zempléniek felszólítására. *Pesti Hírlap*, 1842. okt. 9. 185. sz. 714.

60. Magyar irodalom és művészet 1842-ben III. *Pesti Hírlap*, 1843. jan. 22. 215. sz. 54–55. – A cikket feltehetően Vahot Imre írta.

61. V. I.: Néhány szó a Mátyás-emlék ügyében. *Pesti Divatlap*, 1844. őszutó [nov.] 17. 2. sz. 110–111. – A betűjel Vahot Imre nevének rövidítése.

62. Alexy Károly szobortervét 1844-ben a pesti műkiállításra mutatta be, a kritika elismeréssel fogadta. A Honderű például többször is lelkesen méltatta: „Az előcsarnokban néhány szobrásmű áll ... Ezek közül kettő érdemel különös figyelmet. Egyik Alexy 'Mátyás szobra'. Ez gyönyörű mű. Élet, lélek, jellem ömlik el az egészen, kivált a főnséges kifejező arcon. E szoborka gyöngye műkiállításunknak.” (1844. nyárutó [aug.] 17. II. félév 7. sz. 115.) „Gróf Fáy István a szépművészet lelkes pártfogója megint városunkba mulata. Barabásunk ecsete újra a nemes gróf számára működik. A derék műismerőt igen kielégíté idei kiállításunk, Alexy úr szobra pedig magán kívül ragadá.” (1844. nyárutó [aug.] 31. II. félév 9. sz. 145–146.) „Ama gyönyörű Corvin-szobor Alexy honunkfiától, mely minden műismerő bámulatát magára vonta, hihetőleg sajátunkká válandik.” (uo. 145.)

Henzlmann Imre önálló cikkben elemezte és méltatta Alexy művét. (Alexy szobormintája. Pótlék a „Hölgyvezető a pesti műkiállításban” című cikkhez. *Életképek*, 1844. szept. 25. I. évf. 13. sz. 407–411.) Ebben az írásában Henzlmann, ha megkévsé is – és csupán Alexy ürügyén –, de hozzászólt a Mátyás-szobor vitához. Egyrészt közvetetten, amikor

Alexy tervét úgy mutatta be, mint ami jó megoldást kínál a vita során felvetődött kérdésekre, másrészt közvetlenül, amikor Alexy tervét ajánlotta kivitelezésre a korábbi helyett. „E minta azonban több tekintetben különös figyelmet érdemel, s pedig mert királyaink legnagyobbikát ábrázolja; mert honi művésztől ered; főleg pedig, mert valódi műbeccsel bír... Kétségtelenül legnagyobb feladata az arcfestőnek és szobrásznak egy rég elhunyt személy képét egész elevevényében, munkásságában, mintha e személyt maga előtt élve látná, felfogni és előadni... Mi azonban e képen a hűségből hiányzik, pótolja a kifejezés, mellyel a király előttünk teljes erélyű tetterejében tiszteletet parancsolólag tünik fel. Az erély és hatály kifejezése még inkább növekszik a király egész tartásában, melynek előadásában Alexy legnagyobb érdeme keresendő... Jellemzetes Mátyásra nézve, hogy könyvre támaszkodik, holott máskülönben királyaink támasza a kard volt... nem tartóztathatom magam, a közönségnek a gondoskodást mintánk kiviteléről nagyszerű bronzöntvényben ajánlani. A közönség nagy része más tervet pártolt ugyan eddig, még nagyobb része pedig a lovagszobrot elébe tenné az álló szobornak: minthogy azonban, úgy látszik, ama másik munka nem fog többé létrejöni, mindazért, mivel a rokonszenvek joggal elfordultak a tervtől, mint pedig mivel a lelkesülés első rohamának végével az adakozások rendkívül gyéren gyűlnek, az új minta kivívése hasonlíthatatlanul célszerűbb volna, először annak műi érdeme miatt, azután a sokkal csekélyebb költségek tekintetéből is, melyeket oly szegény hon, mint a miénk, könnyebben előállíthatna, hogy nemzetünk legnagyobb királyának mégis hozzon létre egy álló szobrot, mely képes volna a jelenkori legjobbaknak oldala mellé méltán állíttatni.” (HENSZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írások. Bp. 1990. 183–186.) Egyébként Henzlmann egyszer még visszatért a Ferenczy-terv minősítésére, amikor 1847-ben az elkészült részletek daguerotípiáit kiállították a pesti műkiállításon. „A Ferenczy-féle Mátyás emléke föllevenítésére is történt kísérlet ez idei kiállításunkon; midőn t. Ferenczy kész domborműveit daguerotípekben beküldötte, de ezeket nem itt, hanem a Nemzeti Múzeumban kellő nagyságuk után kell megtekinteni, mert az olasz joggal mondja: piccolo ogetto piccolo difetto; azaz a daguerotípek oly mértékűek, hogy azokban sem a jelességet, ha volna az eredetiben, sem a hibát, s ilyen több van, mint elég, meg nem láthatni.” (A pesti műkiállítás 1847-ben. Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. aug. 22. I. évf. II. félév 8. sz. 122–126. ill. HENZLMANN I.: Válogatott képzőművészeti írások. Bp. 1990. 202.)

63. A Honderű című folyóirat is sükségesnek tartotta, hogy állást foglaljon a Mátyás-szobor vitában, jócskán megkévsé ugyan, de ez érthető, hiszen a vita érdemi részének idején a lap még nem létezett. Szempontjai azonban nem újak, a jól ismert érvek ismétlődnek, csupán a művészek együttes munkájára tett javaslat tekinthető „eredetinek”. „Megigértük t. olvasóinknak, hogy az önkényes adakozások útján derék Ferenczink műhelyében készülő

Mátyásszoborral annak idejében véleményünket mi is előadjuk... Nem tudjuk ugyan mi jogosította az ügy lelkes megpendítőit oly vérmes reményekre miszerint ők csupa magányos aláírások útján egy százezer pengő forintnál többre kerülő emlékoszlopot emelhetendni hisznek... Mert szobrokat emelni egy országban, mellynek még legszükségeseb életkellékei hiányoznak, nem korszerű, s mert az emelendő emlékeknek sem művésze, sem mintája nem áll a szobrászati műtökély azon fokán, melly párosulva a teremtő géniusz hatalmával, szédítőleg hatott volna..." A helyzet megoldására pedig a következőket javasolta: „választani egyet Alexy, Casagrande, vagy Ferenczy úrnak már készen álló vagy netán eszentül készítendő új terveiből s azt minden arravaló honi szobrászok közremunkálata által oly kikötés mellett készíttetni el, miszerint mindazon munkarészletek, mellyek a társaság költségein Ferenczy úr műhelyében eddigelő elkészültek, és egy nagy nemzeti emlékhöz illőeknek lenni találtatandanak, habár némi módosításokkal is okvetlen fölhasználva legyenek.” (Honderű, 1844. őszutó [nov.] II. félév 19. sz. 307–308.)

64. Vahot ellenvetéseire válaszolva a Honderű fenntartotta javaslatát: „az e tárgyban minap kimondott véleményünk kivihetőségét kétségbe hozó laptársnak csak annyit válaszolunk, hogy igenis kivihető volna egy művész által (kinek t.i. terve elfogadva lenne) igazgatatni s többek által készíttetni a kérdéses emléket, melly jóval nagyobb fogna lenni, sem hogy bármilly művészi kéz azt elkészíteni bírná.” (Honderű, 1844. őszutó [nov.] 23. II. félév 21. sz. 339–340.) Egyébként bár teljes joggal utasította el Vahot a javaslatot s tarthatjuk azt mi is abszurdnak; de nem szabad megfélekednünk arról, hogy hasonló képtelenségek az emlékműszobrászat későbbi történetében nem egyszer megvalósultak.

65. Hunyady Mátyás születése négyszázados évfordultára (1843dik mártius 27kén) emlékül

P. Gegő. Társalkodó, 1843. márc. 26. 24. sz. 93–94.

66. CASAGRANDE M.: Mátyás-émlék. Életképek, 1844. I. köt. 4. sz. 161–168. ua. Hírnök, 1844. ápr. 2. 5. 26. 27. sz. 153–154. 159. más címmel ua.: CASAGRANDE M.: Figyelmeztető szózat Mátyás szobra iránt (az ez iránt tanácskozó gyülekezethez). Társalkodó, 1844. ápr. 11. 29. sz. 113–115.

67. NYÁRY P.: Jelentés a Mátyás-émléki választmányynak az 1844. jan. 11. tartott egyesületi nagygyűlésre. Társalkodó, 1944. jan. 25. 7. sz. 27–28. ua. Hírnök, 1844. jan. 25. 7. sz. 40.

68. KÜLKEY H.: A honi szobrászat ügyében. Társalkodó, 1844. márc. 28. 25. sz. 100. – Külkey Henrik – feltehetően ügyvéd volt, több egyesületnek is titkára, ügyintézője ezekben az években.

69. Ferenczy nyilatkozata a Mátyás-émléki választmányhoz. Hírnök, 1844. ápr. 26. 33. sz. 191–192.

70. KÜLKEY H.: Mátyás-émléki egyesület. Társalkodó, 1844. okt. 6. 80. sz. 321. KÜLKEY H.: Figyelmeztetés a honi szobrászat ügyében. Pesti Divatlap, 1845. téli hó [jan.] 9. 3. sz. 55. KÜLKEY H.: A honi szobrászat ügyében. Pesti Hírlap, 1845. ápr. 11. 450. sz. 241.

71. JOÓ J.: Mátyás szobra s egy megjegyzés. Társalkodó, 1844. nov. 14. 91. sz. 365–366. – Joo János (1807–1874) az egri Lyceum rajz és építészet tanára.

72. NEY: (Mi hír Budán?) Életképek, 1845. III. köt. 15. sz. 482–484. – Ney Ferenc (1814–1889) író, pedagógus, 1841–44-ben a Világ munkatársa, több kiállítási kritikát is írt.

73. Pesti Divatlap, 1846. tavaszé [márc.] 12. 11. sz. 218. Pesti Hírlap, 1846. márc. 22. 645. sz. 197–198. Pesti Divatlap, 1846. őszé [szept.] 12. 37. sz. 735.

74. KÜLKEY H.: Magyar szobrászati egyesület. Pesti Hírlap, 1847. szept. 7. 945. sz. 161. ua. Társalkodó, 1847. szept. 12. 73. sz. 289.

Árpád Timár: Diskussion über István Ferenczy Entwurf für ein Matthias-Denkmal

Im Dezember 1839 hatte Pál Nyáry eine Schrift unter dem Titel *Aufforderung in der Sache der heimischen Bildhauerei* veröffentlicht. Die einem Manifest gleichkommende Aufforderung verfolgte zwei miteinander zusammenhängende Ziele: Das eine war, István Ferenczy, den zu Unrecht ignorierten ausgezeichneten ungarischen Bildhauer, zu einem Auftrag kommen zu lassen, und das andere, König Matthias, einer der hervorragendsten Gestalten der ungarischen Vergangenheit, ein würdiges Denkmal zu setzen. Zur Verwirklichung dieses Doppelzieles wurde ein Verein gegründet, der sich im Januar 1840 konstituierte. Nach der Aufforderung von Nyáry und nach der konstituierenden Sitzung des Vereins entwickelte sich eine weitläufige und langjährige Diskussion, bei der viele Fragen der Ästhetik, der Kunstpolitik sowie des öffentlichen Lebens aufgeworfen, und viele interessante Aspekte und Vorschläge auch im Zusammenhang mit dem konkreten Entwurf für das Denkmal formuliert wurden. Schier alle denkbaren Details des Vorhabens wurden aber mit der Zeit umstritten. Es ging dabei z.B. um solche Fragen: ob das Denkmal Matthias oder eher seinem Vater, János Hunyadi, oder aber einem der heiligen ungarischen Könige gesetzt werden sollte, ob man König Matthias mit der Errichtung einer kostspieligen Statue ehren oder vielleicht eine andere Form des Gedankens wählen, z.B. lieber ein Institut nach ihm benennen sollte. Weitere Diskussionsfragen waren, ob das Denkmal aus Marmor oder aus Erz angefertigt, ob Matthias in

römischer Toga oder in ungarischer Kleidung dargestellt, ob István Ferenczy oder eher ein weltbekannter Künstler beauftragt und ob der Auftrag an eine konkrete Person oder im Rahmen eines öffentlichen Preisausschreibens vergeben, und schließlich, wo überhaupt das Denkmal errichtet werden sollte. Bei der Diskussion wurden auch Fragen erörtert, wer als ungarischer Künstler anzusehen sei, wer als Patriot und wer als „Cosmopolit“ gelte, ob es wichtig sei, das Denkmal aus „ungarischem Marmor“ anzufertigen, ob König Matthias genug „Nationalbewußtsein“ gehabt habe und wie „eine ungarische Kunst nationaler Prägung und nationalen Charakters“ zu schaffen sei.

An der Diskussion beteiligten sich fast alle Tagblätter, Wochenzeitungen und Zeitschriften, Beiträge dazu gingen selbst aus den entferntesten Gegenden des Landes ein: Zum Beispiel gab Dániel Novák, der in dieser Epoche einer der bedeutendsten Kritiker für bildende Künste war, ein ins einzelne gehendes, fachmännisches Urteil über den Denkmalentwurf ab; Imre Vahot verfaßte einen Traktat über die historische Rolle von Matthias; aber auch Schriftsteller und Dichter wie András Fáy und Mihály Vörösmarty, Geistliche, Kunstsammler und ausgezeichnete Politiker wie Széchenyi, Kossuth und Eötvös äußerten ihre Meinung zu der Frage.

Die zum Thema erschienenen etwa fünfzig Schriften kann man mit Recht auch als Beiträge zu der ersten über die bildenden Künste geführten Diskussion betrachten, ihre Bedeutung liegt jedoch nicht darin. Die Lehren dieser Diskussion weisen über die Probleme von Ferenczys Denkmalentwurf weit hinaus, denn sie warf auch all die Fragen des öffentlichen Lebens – angefangen bei der Aufgabe der Kunst über die Probleme der Traditionspflege und der Kultschaffung bis zu den Fragen der Wahl zwischen dem freien Wettbewerb und dem Protektionismus – auf, welche die Denker der Epoche beschäftigten.